

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYKSEN AIKAKAUSKIRJA
FINSKA FORNMINNESFÖRENINGENS TIDSKRIFT
XLVIII: 3

HUSGRUNDERNA I STORHAGEN, KULLA, FINSTRÖM

AV
ELLA KIVIKOSKI

HELSINKI 1946 HELSINGFORS

HELSINGFORS
K. F. Puromies Boktryckeri A.-B.
1946

TUTKIJAINEN
SUOMEN SUK

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sida
Förord	5
Undersökningen av husgrunderna	9
Fornsakerna. Husgrundernas tidsbestämning	45
Husers användning. Gård eller by.....	63
Husgrundernas miljö	67
Hustyperna	73
Gravfältet i Barnängen	88
Litteraturförteckning.....	91

FÖRKORTNINGAR:

- FFT Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja.
Finska Fornminnesföreningens Tidskrift.
FM Finskt Museum.
NM Nationalmuseum, Helsingfors.
SM Suomen Museo.

F Ö R O R D.

Det material som en järnåldersforskare i Finland har till förfogande, härrör förnämligast från gravfynd. En kännbar brist härvid är att byggnadsrester, boplatstomter och byar från järnåldern tillsvidare äro så gott som okända, och att det dagliga livet, hur man byggde och bodde, icke belyses av materialet. Främsta orsaken till denna brist torde vara, att vid ombyggnad byar och gårdar i allmänhet uppfördes på samma plats som de tidigare innehaft, och att byggnadsresterna därigenom blevo förstörda. Men bristen på byggnadsrester från förkristen tid i Finland torde även bero på att stenar icke kommit till användning vid bygget, och att husen därför — åtminstone så vitt man för närvarande har kännedom om — icke lämnat synliga spår över jordytan och följaktligen äro svåra att upptäcka. Ett utmärkt exempel härpå erbjuda professor Aarne Äyräpääs undersökningar på ett boplatssområde invid det berömda sydösterbottniska fyndstället Gullynt i Vörå, där endast stolphål och mörkare linjer i sanden markerade väggarna till hus. Det är under dylika omständigheter helt och hållet beroende på en tillfällighet om en förhistorisk husplats på det finska fastlandet blir upptäckt och om arkeologerna bliva underrättade därom.

Åland intar i fråga om husgrunderna från järnåldern en särställning, liksom dess kultur i sin helhet under sagda tid är en annan än fastlandets, nämligen svensk. På flera platser, ofta i anslutning till gravfälten, ha här upptäckts och antecknats rektangulära husgrunder av sten. Deras antal har ursprungligen säkert varit mångdubbelt större, men också här måste man räkna med att största delen blivit förstörd och att stenarna bortsläpats. De bevarade resternas antal är i alla fall betydande, och husgrunderna eller hustomtningarna på Åland utgöra en mycket viktig grupp fornlämningar. Utan undersökning är det vanskligt att hänföra en husgrund till en bestämd tid, men ett betydande antal har visat sig tillhöra yngre järnåldern.

Redan för mera än 40 år sedan företog magister Björn Cederhvarf den första utgrävningen av husgrunder på Åland och fortsatte med sina undersökningar under en följd av år. Åtminstone ett tiotal förhistoriska husgrunder blevo undersökta, och ett tjugutal medeltida husrester på Jomala kyrkbacke också i korthet publicerade.¹ På ett viktigt boplatssområde på Högtomt-Eneborgsbacken i Lagmansby, Saltvik, utgrävde Cederhvarf 1913—1914 tre husgrunder, och efter det doktor C. A. Nordman hösten 1922 företagit provgrävningar på platsen och därvid stött på en icke synlig husgrund, fortsatte professor Alfred Hackman jämte magister M. Kenttämaa (Kampman) undersökningen 1923 och 1924. I Finskt Museum 1940 redogör Hackman för dessa grävningar, vilka omfattade tvenne husgrunder.² Detta arbete är hittills det enda, som utgivits över den viktiga fornlämningsgruppen.

Under åren 1942—1945 var författaren i tillfälle att i fem olika repriser utföra utgrävningen av en grupp hustomtningar i Finström socken, Kulla by, vilka visade sig härröra från förhistorisk tid. Husgrunderna lågo avsides från den nuvarande bebyggelsen och hade därigenom undgått förstörelse. Då de ge viktiga bidrag till frågan om de åländska husgrunderna, åtminstone för problemställningen, ha de blivit föremål för föreliggande publikation. Det gäller därvid att framhålla, att av de tidigare undersökningarna endast de av Hackman publicerade kunnat utnyttjas vid detta arbete, och det ligger i sakens natur, att man på den smala bas Stornagens husgrunder erbjuda icke kan komma till en allsidig uppfattning om det åländska järnåldershuset.

Grävningarna i Storhagen upptogs — i samråd med landskapsarkeologen på Åland — första gången på Arkeologiska Kommissionens sommarprogram år 1942, då forskningsarbetet på det finska fastlandet omöjliggjordes av kriget med åtföljande brist på arbetskraft. Grävningarna fortsattes med statsmedel åren 1943 och 1944 och slutfördes år 1945 med anslag från verkliga statsrådet Waldemar von Frenckells stiftelse, då statsmedel för ändamålet icke vidare voro tillgängliga. Det blev en serie oförlömliga lugna arbetsveckor på det leende, fagra Åland, där man kunde tycka sig vara långt borta från krigets oroligheter. Endast ett avlägset mullrande från havet avbröt understundom stillheten i Storhagen.

¹ Cederhvarf, FM 1910, s. 91 ff.

² Hackman, FM 1940, s. 67 ff.

Vid framläggandet av materialet och resultaten från dessa grävningar i form av föreliggande arbete, vill jag utan att namngiva någon uttala ett varmt tack till alla mina vänner och arbetskamrater, såväl i Finland som i Sverige, vilka bistått mig vid arbetet i en eller annan form. Särskilt gå tankarna till grävarlaget på Åland, som sommar efter sommar, i något varierande sammansättning, samlades till ett glatt samarbete i Storhagen — och därvid må nämnas den år 1945 bortgångne Verner Jansson från Nyåker i Bamböle, som under en följd av år följt med landskapsarkeologen på hans grävningar och som också deltog i alla grävningar i Storhagen.

Professor Niilo Pesonen och magister Paul Krüger ha granskat och utfört bestämningen av de vid grävningarna funna benresterna, och fil. dr. Bror Pettersson har bestämt arten av sädesresterna. Till dem alla frambär jag härmed mitt uppriktiga tack.

Helsingfors i april 1946.

Ella Kivikoski.

Undersökningen av husgrunderna.

Kulla i Finström ligger nästan mitt på Åland, vid stora landsvägen som från Mariehamn via Gölby leder till landskapets västligaste socknar, Hammarland och Eckerö. Gårdarna i byn ligga spridda och bilda icke något enhetligt bykomplex, en omständighet som motiverar frågan om de icke ursprungligen legat tätare och då kanske närmare det stora bygravfältet på betesmarkerna söderom byn, vilket ju förutsätter bebyggelse redan i förhistorisk tid.¹

Detta gravfält söderom den nuvarande byn, i Fållorna, omfattar ca 125 högar, fördelade på tre grupper. SW-om gravfältet, på andra sidan åkrarna finns ett antal husgrunder i en beteshage, som tillhör Kullaö gård («Öjans», ägare Algot Lindblom), och som bär namnet Storhagen (fig. 1). Denna fornminnesgrupp, som blev undersökt 1942—1945, ville man gärna sätta i förbindelse med gravfältet i Fållorna och uppfatta bebyggelsen som den representerar som den nuvarande byns föregångare. Till de närmaste gårdarna, Övergård (på kartan Söderkulla) och Kullaö, är avståndet från platsen resp. ca 800 och 1000 meter fågelvägen. I söder begränsas hagen av en Nygård tillhörig skogslott, Barnängen, i öster och norr av åkrar, i väster av ett bergs- och skogsparti, som sträcker sig nästan ända fram till Kullaö gård.

För ett trettiotal år sedan nedhöggos träden på platsen och buskarna röjdes undan. Numera är hagen (fig. 49) bevuxen med gles trädvegetation och en myckenhet stora och frodiga — ända till 3 meter höga — enrisbuskar. Västra delen av hagen är sumpig och vattensjuk, och några av de västligaste husgrunderna, som äro belägna här, nr:is 3, 5 och 6, ligga om våren och efter regnperioder helt och hållet under vatten. Det förefaller egendomligt, att en

¹ På en karta över Kulla by från år 1740 i lantmäteristyrelsens arkiv återges byns fyra gårdar på sina nuvarande platser.

sådan plats en gång valts till boplat, och det är frestande att tänka sig möjligheten, att en ändring i förhållandena inträffat och att denna kanske varit orsaken till att platsen övergivits och invånarna flyttat bort. Förflyttningen tycks ha genomförts utan någon som helst brådska, och invånarna ha haft tid på sig att föra med sig allt bohag, tyvärr, är man frestad att säga, ty de fynd som vid utgrävningen gjordes, voro icke talrika. Icke heller tycks hus-

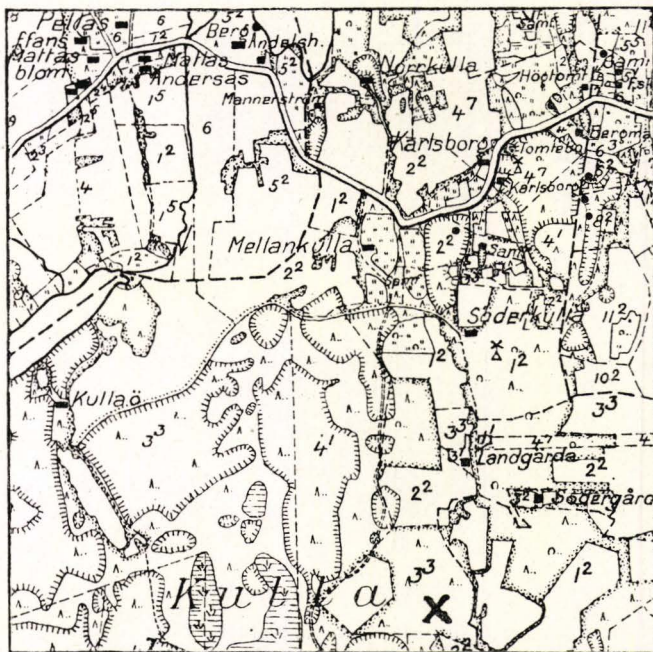

Fig. 1. Kulla i Finström på lantmäteristyrelsens sockenkarta (bl. 667/143).
Husgrunderna i Storhagen angivna med X. Skala 1 : 20000.

gruppen ha blivit härjad av eld — endast ett par av husgrunderna uppvisa spår av eldsvåda — så att husgerådet om också i skadat skick skulle blivit kvar, eller — vad som vore av ännu större betydelse — att trärester som förkolnat skulle ha bevarats. Det sistnämnda är en stor nackdel i synnerhet när man vill göra sig en föreställning om, huru byggnaderna uppförts och huru de sett ut. I varje fall har platsen blivit övergiven och därefter obebodd intill våra dagar, och därigenom ha husgrunderna bevarats.

De nordligare och östligare belägna husgrunderna ligga något åt sidan från vårflödets väg och berggrunden kommer här fram på många ställen.

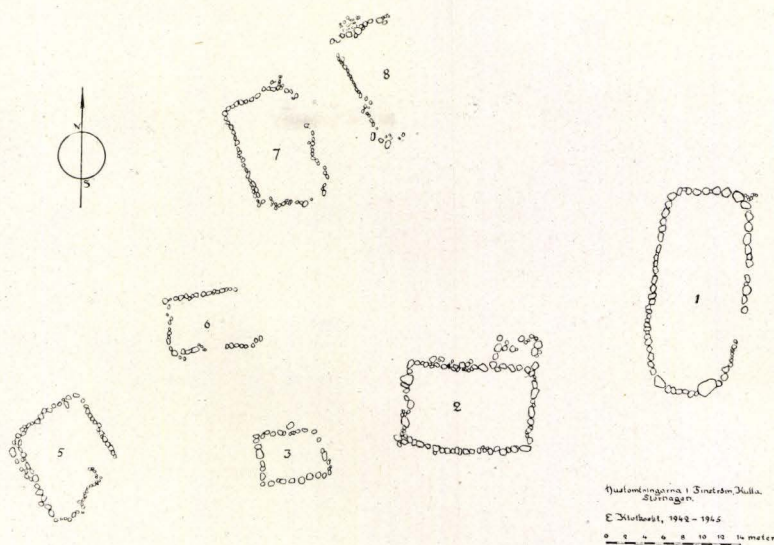

Fig. 2. Plan över husgrunderna i Storhagen.

I omgivningen är marken ställvis så jämn och stenfri, att man måste antaga, att den någon gång varit uppodlad. Därpå tyda också några odlingsrösen i närheten, av vilka ett blev genomgrävt år 1945, liksom några nästan igen-vuxna diken längre borta. Om de sistnämndas ålder kan ingenting med bestämdhet sägas.

Söderom husgrunderna i den redan omnämnda skogsslotten Barnängen, på endast ett 50-tal meters avstånd, finns ett litet gravfält, som säkert hör samman med bebyggelsen i Storhagen. För undersökningen av några högar i detta gravfält redogörs senare (s. 88 ff).

Såsom av kartan fig. 2 framgår, omfattar komplexet inalles 7 husgrunder, nr:is 1—3, 5—8 (nr 4 avser ett 1943 utgrävt parti, som emellertid icke utgör en husgrund). Alla äro markerade genom mer eller mindre tydliga stenrader. Provgrävningar i omgivningen av dessa husgrunder visade spår av bebyggelse: några få fyndföremål, kol och dylikt kommo fram, men inga flera säkra fornlämningar kunde konstateras, och gruppen kan anses vara undersökt i sin helhet.

Såsom av kartan framgår, bilda husen icke en sluten gårdsplan, icke heller äro de belägna i rad liksom längs en väg. Riktningen varierar, likaså storleken, och fastän formen hos alla är rektangulär, kunna betydande olik-

Fig. 3. Husgrund nr 1 utgrävd. Foto fr. N.

heter konstateras i byggnadsskicket. De representera sålunda tre olika byggnadssätt (s. 73 ff.). På översigtskartan äro husgrunderna skematiskt återgivna, endast den yttersta stenraden är här angiven. Såsom av specialkartorna framgår, äro husgrunderna icke så enkla som översigtskartan kan låta förmoda.

Husgrund 1, den östligaste i gruppen (fig. 3—4), utgjordes av en stor rektangulär upphöjning i marken och var kantad med en stenrad, som emellertid endast delvis syntes över den kraftiga grästorven. Den låg på ett lägre plan än de övriga husgrunderna, ca 50 cm lägre än den närmast liggande husgrunden nr 2, på jämn, gräsbevuxen mark. Husgrunden är den största i Storhagen och mäter ca 10 × 22 meter, räknat från yttre kanten. Riktningen är S-N.

Före undersökningen framträdde endast en del av husgrundens västra långsida, markerad av en rad tätt intill varandra lagda stenar, medan de övriga kantstenarna voro övervuxna av gräs. Efter avlägsnandet av torven visade sig emellertid att en stenrad fanns på nusets alla sidor och bildade en

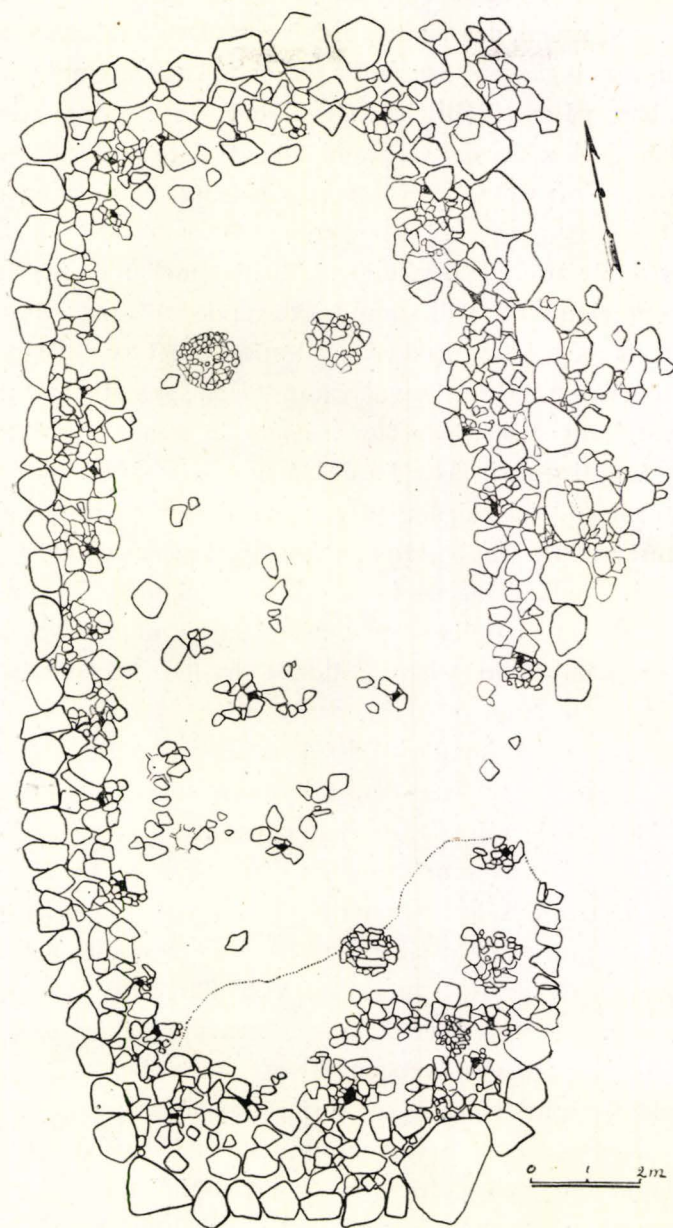

Fig. 4. Plan över husgrund nr 1.

rektangel som markerade anläggningens yttre kontur. Endast på den östra långsidan uppvisade stenraden en lucka, ca 1,5 meter bred, och längre norrut saknades en sten i raden, den femte i ordningen. Den förstnämnda öppningen har säkert utgjort ingången, den andras uppgift kan däremot icke förklaras. Luckan kan bero på en tillfällighet, isynnerhet som den inre stenläggningen här är enhetlig, dock gäller det att framhålla, att det utanför öppningen fanns ett utsprång på sidorna om den, — trekantiga små stensättningar (se kartan fig. 4).

Stenarnas höjd varierade betydligt, skillnaden mellan de högsta och lägsta var hela 43 cm, ehuru de intill varandra liggande stenarna i allmänhet voro av någorlunda samma höjd. Endast i sydöstra hörnet av anläggningen fanns en skarp övergång mellan de vid varandra belägna stenarna: den största stenen här var jordfast och hela 35 cm högre än stenarna intill. Stenarna i östra kanten voro i gemen lägre än de på motsatta sidan.

Det är emellertid icke denna yttre stenrad som markerar de egentliga väggarna i huset, ehuru den bestämmer fornlämningsens och naturligtvis också den ursprungliga anläggningens form och utsträckning. Innanför den omtalade stenraden fanns nämligen en stensättning av mindre och lägre stenar, som likt ett ca 1 meter brett bälte följde stenraden. På södra kortsidan av huset var dess bredd ännu större, nästan 2 meter. I denna stensättning anträffades talrika stolphål, inalles 27 stycken (se kartan fig. 4), som voro anbragta på olika mellanrum från varandra — avståndet mellan hålen varierade mellan 60 cm och 2 m. De voro stengärdade, lodräta gropar, mellan 7 och 30 cm djupa, räknat från den lägsta kantstenen. Diametern hos den största var ca 15 cm, hos de flesta andra översteg den dock knappast 10 cm. Stolparna, som stått i dessa hål, måste ha utgjort stommen till väggarna i huset. För övrigt ha väggarna synbarligen varit flätade av kvistar och ris samt lerklinade liksom i husgrund nr 2. Visserligen upptäcktes icke lerklining i husgrunden, men det är också uppenbart att huset icke brunnit ner, och då har leran icke bevarats i kliningens form, utan uppgått i jorden som täckt husgrunden. I husgrund nr 2, som visade spår av eldsvåda (se nedan) hittades en hel del klining, och då likheten i konstruktionen av de båda är påfallande, torde man utan tvivel kunna räkna med lerklining också vad husgrund nr 1 beträffar. Byggnadssättet, med upprättstående stolpar och flätverk, fordrar icke att stolparna skola ha stått i alldeles rät linje, och att väggen

varit alldeles rak. I själva verket äro långsidorna i huset svagt buktande och ändarna smalare än mitten på byggnaden. Själva husets största bredd är 7 meter, ändarnas 5—5,5 meter. Längden utgör ca 18 meter.

Om alltså väggarna varit uppförda på ovannämnda sätt och den yttre stenraden icke — såsom först var att förmoda — utgjorde väggens grund eller stödet för en sned takvägg, måste man fråga sig, vilken dess funktion varit. Avståndet mellan stenradens inre kant och stolphålen är så litet, att man — som sagt — icke kan tänka sig att takribborna skulle räckt ända

Fig. 5. Den västligare härden i husets nr 1 norra rum.

ned och att stenarna utgjort ett stöd för dem — huset hade då antingen blivit omåttligt högt eller också skulle stolparna praktiskt taget icke haft någon höjd alls.¹ Den enda godtagbara förklaringen är enligt min åsikt den att stenarna utgjort grunden för en yttre mullbänk, som uppförts omkring huset för att utestänga golvkylan. Liknande yttre mullbänkar kring byggnaden förekomma ännu i vår tid.

Huru taket blivit byggt är en fråga som byggnadsresterna icke ge möjlighet att besvara. Det är förvånande, att inne i huset inga spår av stolpar (stolphål

¹ I husgrund nr 2 verkade det som om östra kortsidan vid en eldsvåda skulle fallit inåt, lerkliningen anträffades nämligen som ett tre meter brett bälte innanför dess stolprad. Skulle man till äventyrs beräkna dessa 3 meter som gavelns höjd och antaga att taket nått ända till marken, skulle stolparnas höjd bli så minimal, att de icke haft någon som helst praktisk betydelse.

eller platta stenar, som kunde ha utgjort underlaget för stolpar) som uppburit taket, kunde uppvisas, och det ser ut, som skulle väggarna fått uppbära hela taket. De tre stolphål som upptäcktes inne i huset, måste närmast uppfattas som grunder för tvärvägar. Två av dem voro anbragta i linje med stolphålet närmast dörröppningens norra kant, och en i linje med stolphålet i dess södra kant, tvärs över byggnaden. De voro fritt liggande, stengärdade och 8—10 cm i diameter. Utrymmet mellan dessa tvenne tvärvägar måste ha utgjort en slags förstuga, — det må framhållas att här icke fanns någon nämnvärd

Fig. 6. Hård i södra rummet i husgrund nr 1.

kulturlager —, och huset är egentligen en parstuga eller ett förstadium till en dylik — man kommer att tänka på ett komplex av två ihopvuxna hus, ett sådant som t.ex. Erixon anför från Älvdalen i Dalarna (Erixon, *Eldhus*, s. 35, bild 4), ehuru det i Storhagen icke är fråga om timrade byggnader. Tvärväggarna ha givetvis haft sin betydelse också vid takets uppförande, men de kunna knappast ge någon upplysning om takkonstruktionen.

Det norra rummet, som var mycket större än det andra, — golvytan omfattade omkring 15 kvadratmeter mot det södra rummets 7—8, hade haft lergolv. Jorden som fyllde husgrunden, var kraftig mulljord över ett tunt kulturlager, som övergick i den utan skarp gräns. Kulturlagret begränsades undertill av leran som tydligt strukits över golvet. Den hade endast ett par cm:s tjocklek. I norra ändan av rummet anträffades tvenne härdar, symmet-

Fig. 7. Husgrund 2 utgrävd. Foto fr. V.

riskt lagda på ca 1,5 meters avstånd från varandra och ca 3,5 meter från norra gavelväggen. Den västligare (fig. 5) var alldeles rund, uppförd av små stenar, den andra något mindre regelbunden och tydligen iplockad. De voro ungefär lika stora, drygt 1 meter i genomsärning. I den västra lågo stenarna i endast ett varv, i den östra i 2 à 3. I vardera anträffades kol och sot, ehuru endast i ringa mängd.

Det södra rummet tyckes ha varit flitigt i bruk som kokplats, åtminstone innehöll det rester av flera eldstäder, ett par mycket tydliga (fig. 6), en iplockad som synbarligen blivit uppförd på en tidigare eldstad, och mycket skörbrända stenar. Svart bränd jord, sot- och kolhaltig, fanns i hela södra delen av rummet (på kartan begränsad med punktlinje), på somliga ställen till och med i två lager med ett tunt sandskikt emellan.

Fynden från husgrunden äro icke talrika, och säkert daterbara föremål innehöll den icke, såvida ej ett fragmentariskt bronsstycke fig. 38: 1 härrör från ett genombrutet spänne av 600-talets form. Ett fragment av en massiv, på inre sidan plan armring av brons med utplånad ornamentik kan härstamma från vikingatiden, men också vara äldre. De övriga fynden utgjordes av pärlor, isbrodd, pilspets(?), nitar, brynen, bitar av flinta, brons- och järnfragment, ett förkolnat vetekorn. Spridda över hela husgrunden anträffades ett stort

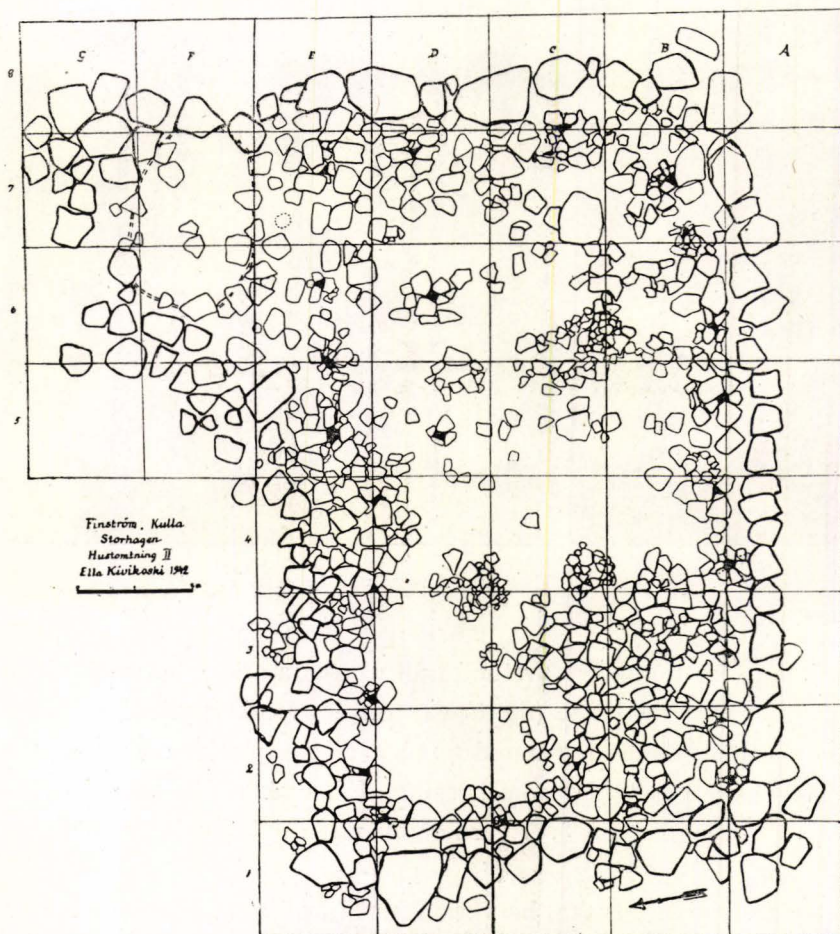

Fig. 8. Plan över husgrund 2.

antal bitar av lertrissor och något brända ben, krukbitar funnos däremot endast några stycken. Särskilt må omnämnas en liten samling pärlor, bronsband och brända ben, som lågo i en liten hög, vilket kunde häntyda på ett gravfynd. Emellertid har ingen av benbitarna i denna samling kunnat bestämmas vara människoben, och frågan måste lämnas oavgjord. Fynden från husgrunden äro katalogiserade NM 11336: 1—153. — Undersökningen utfördes i augusti 1942.

Husgrund 2 (fig. 7—8), belägen närmast åt väster från husgrund 1, tedde sig före undersökningen som en rektangulär, 20—30 cm hög upphöjning

i marken, med ett fyrkantigt utsprång i norra sidans östra ända, som gjorde att fornlämningen verkade som grunden till ett vinkelhus. Husgrunden låg i riktningen V—O, alltså i rät vinkel mot den förra, var liksom denna stenkantad, och isynnerhet i sin centrala del bevuxen med kraftiga enrisbuskar. Dess bredd var 9 meter, längden 15 meter, räknat från stenradens ytterkant.

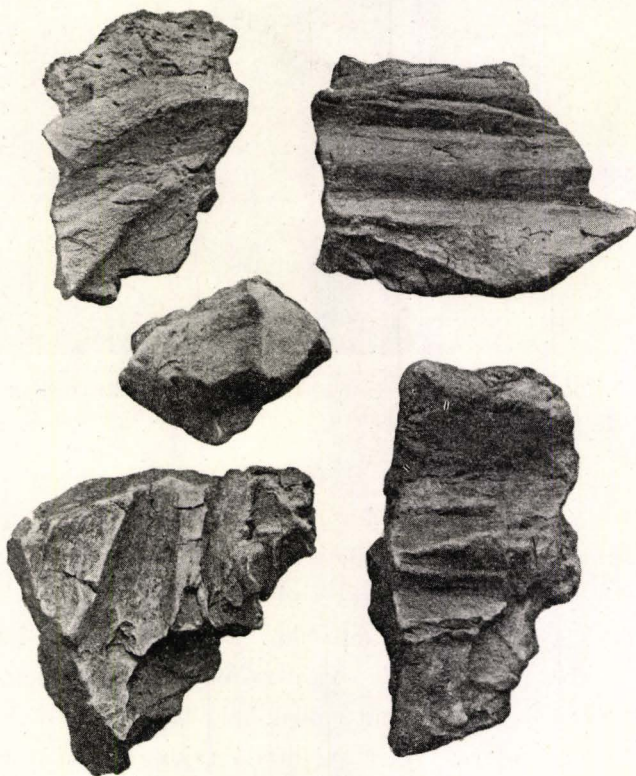

Fig. 9. Lerklining från husgrund nr 2. Ca 4/5.

Vid undersökningen framgick, att det utskjutande partiet på norra långsidan icke direkt hörde ihop med huset, utan närmast var att betrakta som platsen för en avskrädeshög. Således hade också husgrund nr 2 samma enkla rektangulära form som de övriga i gruppen.

Liksom husgrund nr 1 kantades nr 2 av en rad relativt stora, tätt intill varandra lagda stenar. Raden var mycket tydlig på västra, södra och östra sidan, men i norr flöt den, så att säga, ihop med den inre stensättningen, som också i detta hus fanns innanför stenraden. Den norra sidan bildades sålunda

Fig. 10. Dörröppningen i husgrund nr 2. Foto fr. S. Observera »golvet» innanför kantstenarna.

av ett slags stenbälte. Liksom i husgrund 1 voro stolphålen också i denna stensättning anbragta på varierande avstånd från varandra, — det största avståndet var hela 2,25, det minsta endast 0,75 meter. Också stolphålens storlek liksom deras djup var mycket olika. Det största hålet hade en diameter på 20 cm, medan 5—10 var den vanliga, och djupet varierade mellan 10 och 25 cm. De tvenne djupaste mätte dock hela 44 och 35 cm räknat från den lägsta kantstenen. Raderna voro ingalunda raka och på norra långsidan, ungefär i dess mitt, gjorde raden en sväng utåt, så att den fortsatte en halv meter nordligare än i den västra delen av väggen. Husets längd har enligt stolphålen varit ca 11 meter, bredden i västra delen av huset 6, i östra delen 6,5 meter. Det må dock framhållas, att de angivna måtten för stolphålen icke böra betraktas som absolut exakta, då det är tydligt att stenarna i många fall rubbats på samma sätt som stenarna i »golvet» (se nedan), vilka icke intaga sitt ursprungliga läge.

Det är tydligt att husen nr 1 och 2 blivit byggda på samma sätt, med stolpar som utgjort stommen i väggen och med gren- och risflätning däremellan. Det sista bestyrkes för husets nr 2 vidkommande av lerkliningen, som

Fig. 11. Hården i ruta D 4, husgrund nr 2. Foto fr. V.

anträffades i östra delen av husgrunden och som bar tydliga avtryck av bland annat runda pinnar eller grenar (fig. 9). Det är uppenbart att denna del av huset varit utsatt för eldsvåda, att kliningen bränts och därigenom bevarats.

Kliningen tillvaratogs på ca 3 meters bredd räknat från östra gavelsidans stolphål inåt. Endast de större bitarna och sådana som uppvisade tydliga avtryck tillvaratogs, de övriga grävdes ned i närheten av huset. Bitarnas spridning över de olika rutorna belyses i någon mån av följande siffror:

Ruta B 6 301 bitar (några av dessa tillhöra rutan A 6), ruta B 7 133 bitar, rutorna C 6—7 387 bitar, ruta C 7 1009 (några enstaka bitar av dessa från rutan C 8), ruta D 6 68 och ruta D 7 306 (några av dessa från rutan D 8). Praktiskt taget anträffades inga bitar österom stolplinjen och det föreföll som om gavelväggen störtat inåt.

Dörröppningen (fig. 10), — endast 80 cm bred, — var förlagd i södra långsidan, där i rutorna A 2—3 mellan tvenne högre stenar fanns en alldeles låg trekantig sandstensskiva i raden, »trappstenen». Den var 34, resp. 45 cm lägre än stenarna invid. På vardera sidan om öppningen, innanför stenraden, fanns också här ett stolphål som utmärkt lämpa sig till grund för dörrstolparna.

Innanför dörröppningen, i husets sydvästra hörn, var ett område på ca 4×4 meter stenbelagt. Stensättningen var emellertid varken plan eller jämn, som man förutsätter att den borde vara i ett golv — något annat kan den knappast ha utgjort —, och stenarna ha tydligen rubbats vid is- och tjällossningen. Mellan stenarna anträffades bränd jord och sot i riklig mängd, men under dem var sanden alldeles ren. Mellan stenarna tillvaratogs några fyndföremål och förkolnad säd.

Huset innehöll 3—4 härdar. De i rutan C 4 och D 4 utgjorde ett par, anbragta på samma sätt som eldstäderna i det norra rummet i hus nr 1. Eldstaden i ruta C 4 låg tätt invid stengolvet och direkt på berggrunden, som också annars här och där i huset nådde jordytan. Den var relativt regelbunden, 1 meter i genomskärning och uppförd av små stenar i ett skikt. Härden i ruta D 4 (fig. 11), också på berggrund, var mera oregelbunden; den bestod av kantiga stenar, delvis i två skikt. Storleken var ungefär densamma som den förstnämndas, 1 meter i genomskärning. Särskilt må omnämnas en i kanten i upprätt ställning anbragt sandstensskiva (till vänster på bilden).

Härden i ruta B—C: 5—6 var uppförd av kantiga stenar, av vilka många voro skörbrända. Dess omfång är svårt att bestämma, då den blivit anbragt tätt intill andra stensamlingar. — En fjärde eldstad, som icke är säker, kan utgöras av en liten stenkrets i rutan D 5—6, påminnande om kanten till en härd. Överhuvudtaget saknades kol och sot i alla härdarna i hus 2, och endast stensamlingarnas form och dimensioner — samt ibland deras skörbrända stenar — utgjorde härdarnas karakteristika. Möjligen har vårflödet i tiden sköljt bort spåren av elden.

Endast tvenne stolphål (det ena fig. 12) anträffades inne i huset, i rutorna D 5 och D 6, vardera på 1,5 meters avstånd från norra långväggen och ca 2 meter från varandra. De hörde tydligen samman, kanske utgjorde de grunden för stolpar som hört till hedersplatsen, högsätet. Läget på norra långsidan snett emot ingången förefaller lämpligt för högsätet, och i sammanhang med ett sådant har Almgren satt tvenne stolphål i ett hus i Källberga, Alunda socken, som ha ett liknande läge.¹ Stolphålen voro stenskodda, djupet på det i ruta D 5 21, på det i ruta D 6 33 cm (räknat från den lägsta omgärdande stenen), diametern 10—15 cm.

¹ Almgren, *Alunda sockens fornminnen I*, s. 343, fig. 20.

Jorden inom husgrunden var svart och fuktig — grävningen företogs veckorna kring midsommarn 1942, och marken hade icke hunnit torka — och övergick utan synlig övergång till ett fyndförande skikt som delvis låg direkt på berggrunden eller på brun sand. Yt- och kulturlagret mätte tillsammans 20—30 cm.

Fynden i detta hus voro icke heller rika, ehuru mera betydande än i hus nr 1. Bland dem måste främst nämnas ett likarmat spänne (fig. 32) från

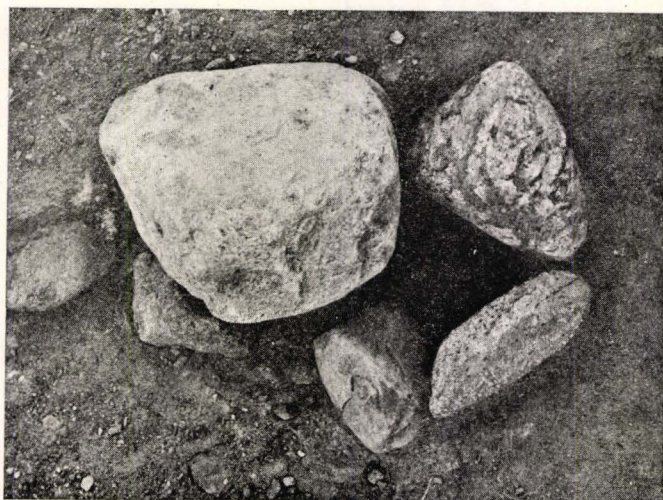

Fig. 12. Stolphålet i r. D 5, husgrund nr 2.

vikingatid, närmare bestämt från 900-talet, unikt i Finland. De övriga fynden utgöres av pärlor, ett litet nästan kringelformigt bronsband (kedjelänk), bronsstift, ett stycke av en stor spjutspets(?), järnsölja (?), kniv, spetsen av en skära samt ett par andra järnverktyg, spikar och nitar, isbrodd, brons- och järnfragment, krukbiter, bitar av flinta, brynen, bitar av lertrissor, brända ben, djurtänder, slagg, bränd lera samt de redan omnämnda sädesresterna: förkolnade vetekorn (*Triticum vulgare*), råg, ärter (*Pisum sativum*) samt ett maltkorn. Fynden NM 11325: 1—147.

Den redan omnämnda »avskrädeshögen» utanför huset, nära dess nordöstra hörn, var kantad av stenar och bestod av jord, en myckenhet skörbrända småstenar (från eldstäder?), sot, ko, bitar av grova lerkärl ben mm. De organiska beståndsdelarna hade nästan helt förmultnat. — Nordöst om

Fig. 13. Husgrund nr 3 utgrävd. Bakom den syns husgrund nr 2. Foto från V.

högen fanns en stensamling: stora stenar vilka verkade som hade de blivit lagda i bestämd ordning, men som lågo i alldeles orörd jord.

Husgrund 3 (fig. 13—14) var en av de hustomtningar som lågo inom det vattensjuka området i Storhagen. Vid den första grävningen år 1942 tedde sig denna husgrund endast som en liten upphöjning i sumpmarken, där några nödvuxna björkar och enrisbuskar växte. Endast några intill varandra liggande stenar som syntes i kanten på upphöjningen, gåvo anledning att förmoda, att platsen kanske inneslöt en fornlämning. Vid undersökningen, som företogs i slutet av juli 1943 efter en längre tids torka, visade sig detta verkligen vara fallet.

Sedan torven avlägsnats, blottades en rad relativt jämnhöga och plana stenar i form av en fyrkant, $6 \times 6,5$ meter stor, i riktningen V—O. Stenraden hade en slående likhet med fotstenen till en modernare stuga; den var enkel och ganska låg. I motsats till husen 1 och 2 hade den ingen inre stensläggning med stolphål. I nordöstra hörnet funnos två luckor i stenraden, icke större än att det verkade som saknades en sten i vardera, medan det sydöstra hörnet uppvisade några stenar i dubbel rad. Av sydsidans stenar hade åtminstone två, de längst i väster belägna, rubbats från sitt ursprungliga

läge, synbarligen av trädrötter, och några av stenarna i mitten på sidan tycktes av samma anledning blivit något uppbända (stubbar med långa rötter funnos här flera stycken). I allmänhet är det icke rådligt att alltför mycket fästa avseende vid höjden av stenarna i denna husgrund, där is- och tjällossningen måtte ha varit synnerligen stark, och där vårflödet gått över. I varje fall må antecknas, att den östra stenraden genomgående var lägre än de övriga.

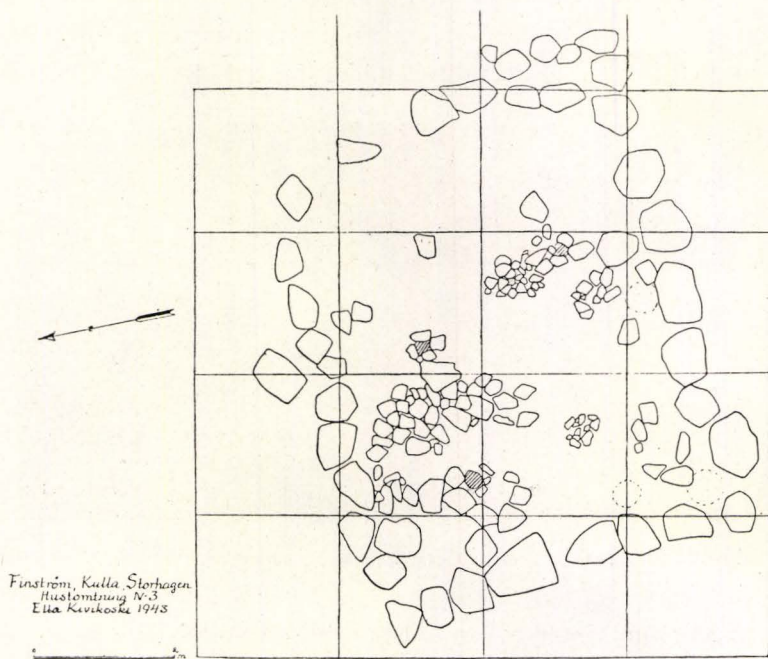

Fig. 14. Plan över husgrund nr 3. /// stolphål.

Den enkla stenraden och de relativt jämnhöga stenarna (på södra sidan 14—19 cm, i norr 5—19 cm, i söder 13—34 och i öster 2—6 cm över fixpunkten), liksom avsaknaden av stolphål i kantsättningen ge vid handen, att vi här ha att göra med ett hus av annan konstruktion än den hos husen 1 och 2, det vill säga icke en byggnad uppförd av resta stolpar och grenflätning, utan en av liggande virke, närmast kanske en timrad stuga. Tyvärr har ingenting av virket bevarats, men det ligger närmast till hands att anse stenraden vara ett underlag för stockar eller med andra ord en stenfoot. För en byggnad i timmerkonstruktion tala också dimensionerna i huset: det är det minsta i

gruppen, och att — som ovan framhållits — stenraden uppvisar stor likhet med stenfoten till senare timrade stugor.

Inne i huset anträffades trenne stolphål, ett i nordvästra hörnet av stugan (se kartan), 25 cm i diameter och ca 11 cm djupt räknat från den lägsta av de kantande stenarna. Stolphålet var icke omsorgsfullt stenskott, — stenarna lågo något från varandra (rubbade?) — men murknade trärester, som vid minsta beröring föllo alldeles sönder, iakttogos i detsamma. Stolphålet var beläget innanför en ring av stenar (fig. 15), i vilken ingick en upprättstående sandsten lik den i en av husets nr 2 eldstäder (fig. 11). Snarast ville man också

Fig. 15. Härden (?) i nordvästra delen av husgrund 5. Foto fr. V.

uppfatta ringen som rester av en eldstad, ehuru stolphålet då är svårt att förklara.

De övriga två stolphålen i huset voro belägna i husets östra hälft. De voro tydliga och väl stenskodda, ca 12 cm i diameter. De kunde möjligen markera en tvärvägg då de ligga i linje parallelt med husets kortsidor, men det östra rummet skulle i så fall vara endast dryga två meter brett och till formen närmast likna ett förrum eller en förstuga, vilket icke förefaller antagligt, då byggnaden är så pass liten. Eldstaden på linjen mellan de två stolphålen (se nedan) talar också avgjort emot det. Synbarligen ha stolphålen en helt annan betydelse.

Var dörren varit belägen, kan icke avgöras. Luckorna i östra sidan av stenraden kunna höra samman med en dörröppning, men säkert är det icke.

Kulturlagret, under ett tjockt torv- och mullskikt, utgjordes av ett så starkt kol- och sothaltigt skikt, att det icke kan vara tvivel om, att byggningen en gång brunnit ned. Brandskiktet sträckte sig också över hela husgrunden. Ingen klining anträffades, vilket utgör bevis för att byggningen icke varit tätad med lera. Under det svarta brandlagret vidtog ett tunt skikt vit fin sand, och under detta ännu ett ca 10 cm tjockt lager mörk fuktig jord ovanpå bottensanden. Detta mörka lager, som också sträcker sig *under*

Fig. 16. Husgrund nr 5 utgrävd. Foto fr. N.

kantstenarna och som anträffades ännu utanför stugan under torven, torde på stugans område utgöra resterna av den ursprungliga markytan.

Utom den ovan nämnda stenkretsen i husets nordvästra del, som antagligen utgör resterna av en härd, anträffades en härd norrom det östligaste stolphålet i husgrunden. Den var uppförd av nu skörbrända små stenar, oregelbunden och tydligen iplockad och endast ca 60 cm i genomskränning. — De övriga stensamlingarnas uppgift i huset kan icke förklaras. Den lilla ensamliggande i husets sydvästra hörn utgjordes av kantiga stenar, mest sandstenar, som icke likna stenarna i en härd.

I sin helhet verkade eldplatserna i detta hus, liksom i södra rummet i hus 1 och i några av de senare beskrivna husgrunderna (n:ris 6, 7, 8) provisoriska

och obetydliga. Ingen centralhård förefanns, ej heller förekommo andra regelbundna, ordentligt uppförda härdar.

Fynden utgöras av pärlor — delvis helt smultna — och krukbitar, knivfragment, bitar av bryne, brända ben, slagg, järnbitar och förkolnade vetekorn, men ingenting som bestämt kunde dateras ingick i dem. De äro katalogiserade under NM 11377: 1—37.

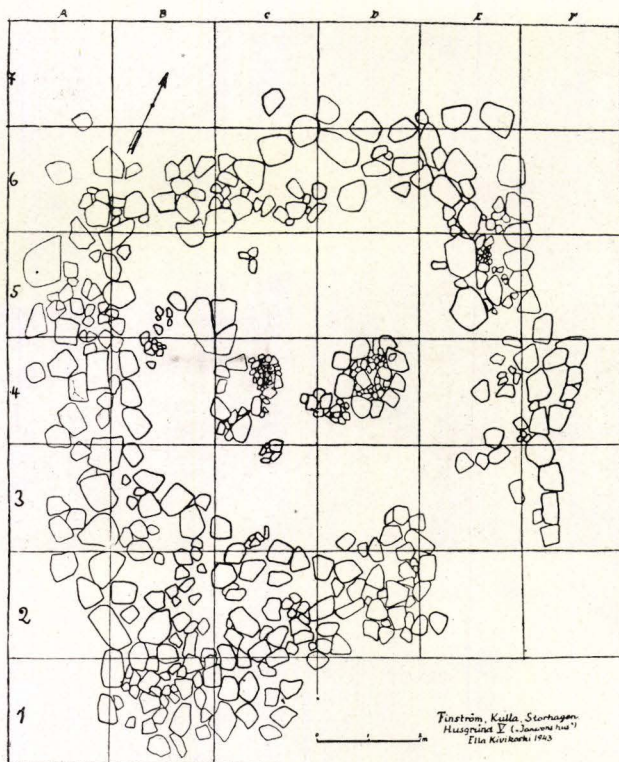

Fig. 17. Plan över husgrund nr 5.

Husgrund 5 (fig. 16—17), den västligaste i gruppen och belägen ett tiotal meter västerom nr 3, utgjordes av en gräsbevuxen jämn upphöjning i marken i den sumpiga delen av Storhagen. Strax intill dess västra sida drog ett brett dike fram. Husgrunden var till formen närmast en fyrkant, ca 10×10 meter stor.

Såsom av fig. 17 framgår, markerades också denna grund av en stenkant eller stenrad. På västra och norra sidan tycktes den bestå av tvenne parallella rader stora stenar med mindre stenar mellan raderna. I väster var kanten mindre tydlig och några av stenarna tyckas ha rubbats från sitt ursprungliga läge och fallit i diket. I söder bredde stenkanten ut sig och bildade i sydvästra hörnet ett stenlagt bredare parti, ett slags golvutsprång. På samma södra sida

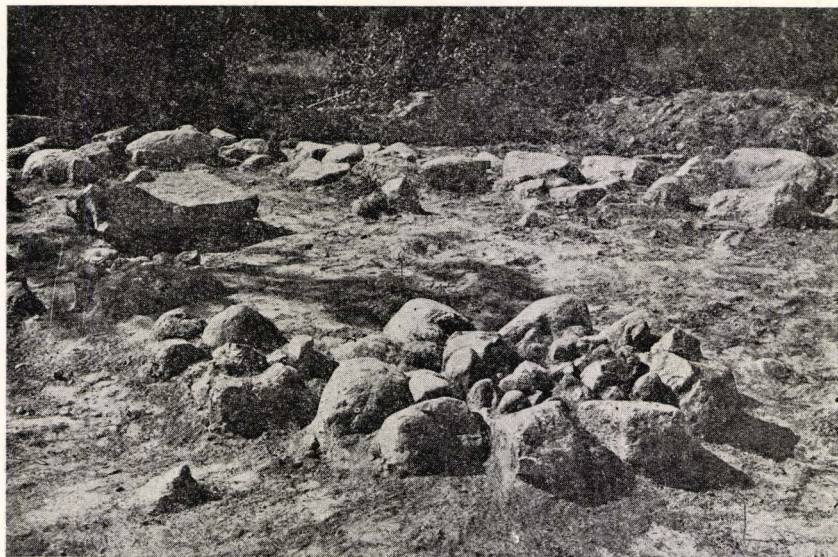

Fig. 18. Härden i ruta D 4, husgrund nr 5. Till vänster i fonden det sönderfallna »bordet». Foto fr. SO.

fanns i det andra hörnet en ca 2 meter bred lucka i raden, synbarligen dörröppningen. Här kom berggrunden fram ända till markytan. Stenarna i »golvet» lågo i alldeles orörd sandjord. Kanhända betyda de att huset haft en gavel-svale ehuru andra spår av en sådan icke kunde upptäckas.

Inga stolphål anträffades trots systematiskt letande mellan och innanför stenraderna. Av fyndföremålen lågo några i jorden mellan eller på de inre stenarna och man frestas förmoda att de sistnämnda utgjort underlaget till en inre torv- eller mullbänk, som sträckt sig runt stugan och tjänstgjort som sovplatser eller dylikt. De yttre stenarna skulle då ha utgjort underlaget för

väggen, som väl närmast måste uppfattas som uppförd av liggande virke.¹ Likheten med ett eldhus är påfallande; i själva verket kan huset betecknas som ett dylikt (s. 63 f.).

Innanför stenkanten fanns ett kraftigt lager mulljord, närmast lik åkerjord med strimmor av mosand på olika höjder i skiktet, synbarligen ditförd av vårflödet. Inga bestämda kulturlager kunde urskiljas, jorden var likadan ända till botten. Under mullagret, eller rättare i underkanten av detta, blottades några härdar, den största nästan i mitten av rummet, i ruta D 4.

Fig. 19. Härden i ruta C 4, husgrund nr 5. Foto från NO.

Det var en omsorgsfullt uppförd hörd med nio i ring lagda stora stenar och en packning av mindre skörbrända stenar innanför (fig. 18). Diametern var ca 1,5 meter, botten ca 13 cm djupare än det omgivande kulturlagrets nedre kant.

Det fanns också andra spår av eldplatser i husgrunden. Västerom den ovannämnda härden i ruta C 4, som utgör en verklig centralhörd, låg en annan mycket obetydligare och mindre, men av en form som icke anträffades i någon

¹ Det skulle vara nära till hands att jämföra den dubbla stenraden med småsten emellan med de s.k. kämpagravarnas (s. 84) grundmurar, vilkas yttre kant uppburet takväggen medan den inre delen tjänstgjort som bänkar eller hyllor, men raden är som sagt endast delvis dubbel, och relativt smal. Då spår av en takbärande stolpkonstruktion inte heller kunde upptäckas inne i huset, är det svårt att tänka sig huset som ett takhus, liknande kämpagravarna, och ett timrat hus verkar naturligare.

Fig. 20. Husgrund nr 6 utgrävd. Foto från O.

av de övriga husgrunderna i Storhagen, och som överhuvudtaget saknar motsvarigheter (fig. 19). Den bestod av en oval ring av stenar, i vars ena ända fanns en liten samling små skörbrända stenar. Resterna av en likadan ring anträffades i sotlager i husets nordvästra hörn. En liten grop med sot, ca 40 cm i genomskärning, och nästan 20 cm djupare än den omgivande bottensanden, anträffades i husets södra del. Av andra fasta fornlämningar i huset kan omnämnas några stenar på gränsen av rutorna C 3 och C 4, vilka troligen utgjort skoningen till ett (grunt) stolphål, det enda som upptäcktes i huset. I husets nordvästra del låg en stor sandstensskiva (bordsskiva?) som sönderfallit i tre bitar.

Fynden i huset ha sitt särskilda intresse, emedan bland dem för det första ingår ett vikingatidssmycke, ett runt hängbleck av silver med driven mittbuckla och inslagna cirklar (fig. 33), samt för det andra ett järnlås av en typ, som närmast tillhör 1600-talet (fig. 37: 2). Det är det enda fynd — jämte en glaserad krukbit från husgrund 6 — från Storhagen som icke kan hänföras till förh. storisk tid och som motiverar frågan huruvida byggningarna blivit använda ännu i historisk tid. — De övriga fynden från husgrunden utgöres av pärlor, knivar, brynen, lertrissbitar, järn- och bronsbitar, flintbitar, slagg och brända ben (NM 11377: 53—117). Undersökningen utfördes i juli 1943.

Husgrund 6 (fig. 20—21). Till samma grupp som husen nr:is 3 och 5, vilka synbarligen uppförts av liggande virke, kan ännu räknas hus nr 6, beläget 8—10 meter norrom dem. Husgrunden syntes i terrängen som en oregelbunden upphöjning, bevuxen med grovt gräs och enrisbuskar och med ett flertal trädstubbar. Ingen stenkant var synlig, men då enrisbuskarna

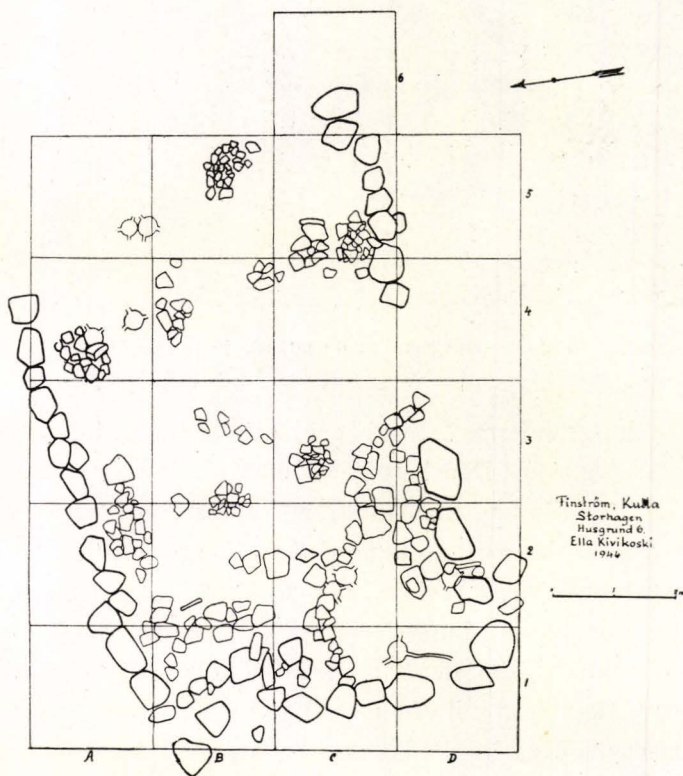

Fig. 21. Plan över husgrund nr 6.

höggs ned och torven avlägsnades, blottades en stenkant, som var regelbunden men omfattade endast tre sidor, den östra sidan i rektangeln saknades. Det är svårt att med bestämdhet säga, huruvida detta också ursprungligen har varit fallet; har huset haft stenkant (och väggar) på alla sidor och ha stenarna senare bortsläpats, eller har huset haft endast tre väggar och varit öppet mot öster? För det första alternativet talar den omständigheten att stenraderna som markera långväggarna icke äro lika långa, den södra mäter nämligen hela

3 meter mera än den norra, och det förefaller då naturligt att stenar från den sistnämnda också blivit bortförda. Också dörröppningen i södra väggen, en lucka på ca 1,5 m i stenraden, gör det än mera sannolikt att huset haft fyra väggar. Å andra sidan förekomma hus med tre väggar ganska ofta bland kämpagravshusen på Öland, där Stenberger förmodar att de utgjort skydd för husdjuren. En omständighet som möjligen också talar för det andra alternativet — att huset ursprungligen haft endast tre väggar — är att kulturlagret i öster avtunnas och försvinner utan synlig övergång i mosanden.

Husgrunden har riktningen V—O. Den södra långsidan, som var 9 meter lång, torde också markera hela husets ursprungliga längd, bredden var ca 6 meter. Det är således åter en rektangulär byggnad lik de andra i Storhagen.

Fig. 22. Härden i ruta B 2—3, husgrund nr 6.

Stenkanten var uppförd av en enkel rad stenar, något varierande till storleken, de flesta dock 0,5—1 meter i genomsnitt. I husgrundens västra ända voro stenarna delvis rubbade av vårlödet. Omgivningen i väster var vattensjuk, men mot öster och norr var marken torr, moartad.

Innanför stenkanten anträffades flera stensamlingar, av vilka några voro belägna tätt intill väggen. Man kunde möjligen ha tänkt sig, att det var fråga om samma slags små stensättningar som i husen nr 1 och 2, men stenarna voro spridda och själva stensättningen icke kontinuerlig. Dessutom iakttogos inga som helst stolphål. Under sådana förhållanden är det troligt att denna byggnad, såsom redan sagts, i likhet med huset nr 3 varit uppförd av liggande virke. För en dylik uppfattning talar också kantstenarnas relativa jämnhöjd (i västra väggen 8—15 cm, i södra 9—19 och i norra 4—13 över fixpunkten).

Stensamlingarnas förekomst innanför kanten är i varje fall svår att förklara. Tre av samlingarna, belägna intill väggen i resp. rutorna B 1, C—D 3 och C 5 liknade varandra både genom sitt läge och därigenom att de alla innehöll kol och aska i riklig mängd under stenarna. Det ligger nära till hands att antaga att de utgöra rester av hårdar eller ugnar, men läget intill väggen

Fig. 23. Östra stenkanten i husgrund nr 7. Foto från S.

talar ckei för en dylik uppfattning. En möjlighet är, att kolen och askan skulle härröra från en eldsvåda, som härjat huset, och att de skulle bevarats under stenarna medan spåren av branden förövrigt blivit utplånade av vattenflödet. Å andra sidan kan en dylik förklaring knappast godtagas, emedan — såsom framgår här nedan — fyra av de friliggande stensättningarna i huset uppvisade varken kol eller aska, medan den femte innehöll dylik i betydande mängd.

Fig. 24. Husgrund nr 7 utgrävd. Foto från S.

Något egentligt kulturlager för husets vidkommande kan man knappast tala om. Husgrunden fylldes i västra delen av ett tjockt lager mulljord, som uttunnades mot öster. Dess mäktighet i de västligaste rutraderna varierade mellan 40 och 50 cm, i rutraden 3 översteg den icke 30 cm, och i de östligaste var den endast 15—20 cm och utgjordes delvis av mosand. Mullen innehöll strimmor av lera och låg direkt på den ursprungliga sandmon. Delvis — kanske till och med i sin helhet — måste detta lager uppfattas som sekundärt: vårflödet har liksom i husgrund 5 sköljt över bostadsresterna, år efter år förande med sig lös jord, som sedan kvarstannat innanför stenkanten.

Om vi på planen fig. 21 studera stensamlingarna inom husgrunden, först de vid kanten belägna, se vi i ruta C 1 en enhetlig rad små stenar, som utgår från västra gaveln i riktning V—O. Stenarna ligga på mulljord och äro sannolikt sekundära. — I stensamlingen i ruta B 1—2 låg bland stenarna en enda röd sandstensskiva liknande dem som anträffats i några andra av härdarna i Storhagen. Det kan här möjligen vara fråga om rester av en eldstad, isynnerhet som jorden intill stenkanten innehöll kol och sot. — Stensamlingen vid kantraden i ruta C 3 innehöll förutom rikligt med kol och aska mycket rost och något slagg. I den hittades dessutom en nit och en smulten

pärla. — Stensamlingen intill väggen i ruta C 5 innehöll också den kol och aska samt dessutom massor av rost, för det mesta alldeles söndersmulat i stora fläckar, och omkring 1 kg slagg. Stenarna närmast väggen voro brända undertill.

Det kan icke vara fråga om annat än att på dessa ställen brunnit eld. Det är egendomligt att dessa eldplatser ligga tätt intill väggen, ännu mera därför att ingen klining i huset upptäcktes, och att väggarna alltså icke ens varit klinade.

Av de friliggande stensamlingarna inne i husgrunden utgjorde den i ruta B 2—3 (fig. 22) säkert en eldplats, ehuru den är liten (55—70 cm i genomskärning) och obetydlig. Den bestod av ett lager skörbrända stenar och innehöll förutom kol och aska en smulten glasbit. Däremot lågo stensamlingarna i rutorna C 3, A 4 och B 5 i ren sandjord och uppvisade inga som helst brandspår. I de två förstnämnda lågo stenarna i ett varv, i den sistnämnda funnos några stenar på varandra. Frågan om deras betydelse måste lämnas öppen.

Dörren har sannolikt varit belägen i husets södra vägg, där stenraden uppvisar en ca 1,5 meter bred lucka.

Inga daterbara fynd gjordes i husgrunden och överhuvudtaget voro fynden obetydliga. De utgöras av några helt förrostade järnföremål, smultna pärlor, ett runt och platt ihåligt föremål (möjligen en vikt?), kruk- och benbitar, bit av bryne samt rikligt med slagg (NM 11412: 1—45).

Undersökningen utfördes i juli 1944.

H u s g r u n d 7 (fig. 23—25). Ca 35 meter norrut från husgrund 3 syntes bland enrisbuskarna en ca 6 meter lång rad stenar i riktningen SO—NW, vilken synbarligen utgjorde resterna av ett hus. Grävningen förlades först (1943) österom denna stenrad, som vid torvens borttagning visade sig vara en något bredare stensättning med mindre stenar intill huvudraden (fig. 23), och ett område på ca 60 m², »husgrund 4», undersöktes. Svaga spår av bebyggelse: omrörd mörk jord här och där, stensamlingar och några enstaka fyndföremål anträffades, men ingen direkt fortsättning på stenraden, som föranlett grävningen.

Stenraden lämnades orubbad, en åtgärd, som visade sig vara välbetänkt, då det senare framgick, att den hörde samman med den följande år, 1944, frilagda och undersökta husgrunden nr 7. — Ca 5 meter norrom »husgrund 4»

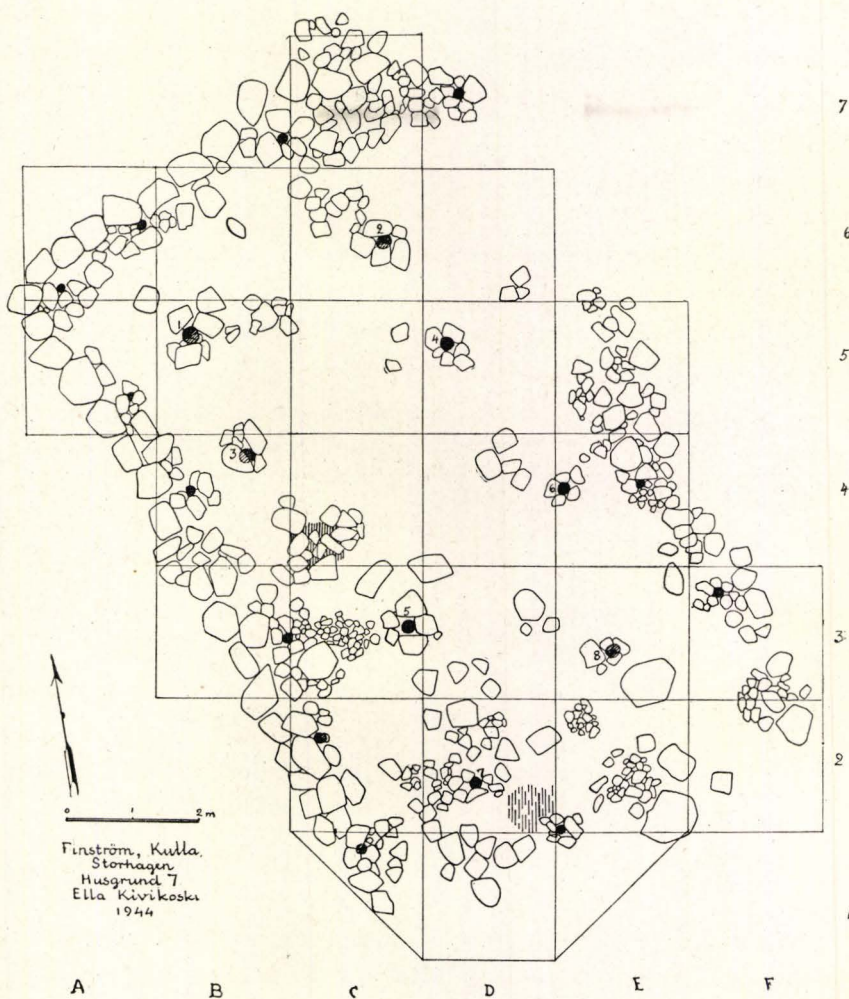

Fig. 25. Plan över husgrund nr 7.

syntes nämligen en stenrad i riktningen W—O, vilket gav anledning att förutsätta en husgrund. Marken höjde sig mot norr och fastän här icke kunde iakttagas en liknande upphöjning som hos de flesta av de övriga husgrunderna i Storhagen, antogs det att husgrunden sträckte sig norrut. Vid företagen grävning visade det sig emellertid att så icke var fallet, utan att stenraden vek söderut och kom att löpa parallellt med stenraden i »husgrund 4». Den sistnämnda kom så att utgöra östra kanten i den ifrågavarande husgrunden nr 7.

På området växte höga och tätta enrisbuskar, men inga träd. Marken täcktes i norra delen av husgrunden av en tunn grästorv, som blev tjockare mot söder. I södra delen voro också enrisbuskarna synnerligen tätta. Marken sluttade mot söder, så att den norra delen av området var ca 40 cm högre än den södra.

Husgrunden var liksom de övriga i Storhagen rektangulär, mätande ca 8×13 meter (räknat från stenradernas ytterkant). Stenkanten påminde om den i husgrunderna 1 och 2 därigenom att innanför den yttersta stenraden fanns en stensättning av mindre stenar, i vilka några stolphål voro anbragta. I sydvästra hörnet av stenraden voro stenarna lagda på varandra, synbarligen för att marken här sluttar så starkt, att raden annars icke skulle blivit ens

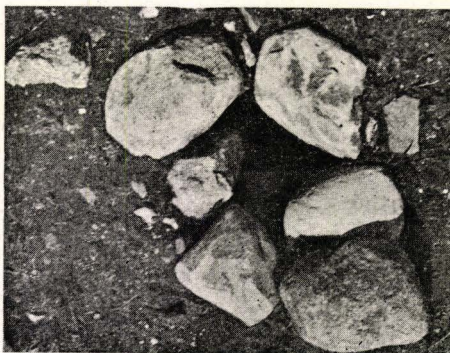

Fig. 26. Stolphålet i ruta D 5, husgrund nr 7.

något så när jämnhög. I södra ändan av husgrunden var stenraden oregelbunden och ofullständig, kanske för att dörröppningen synbarligen varit förlagd här. Den östra långsidan åter var uppförd av betydligt mindre stenar än de övriga, och man kan här hellre tala om ett stenbälte än om en stenrad. I östra väggen saknades dessutom stenar på en sträcka av ca 3 meter, medan de i nordöstra hörnet av husgrunden utgjorde en nästan rösartad samling, dock lågo de här endast i ett varv.

Förutom stolphålen i stensättningen innanför kantraden anträffades 4 par stolphål (fig. 26) i husgrundens inre, grunder för stolpar, som uppburit taket. Stolphålen voro som sagt anbragta parvis, men icke helt regelbundet och icke heller i raka linjer. Avståndet mellan två stolphål, som bildade ett par, var ca 3 meter, medan avståndet mellan paren varierade från 1,5 till 3 meter.

Stolphålen diameter var ca 25 cm, och de voro kantade med relativt stora stenar. De förutsätta alltså grova stolpar, liksom också djupet på stolphålen talar för en rätt kraftig konstruktion. Nedan ges en förteckning på stolphålen inne i huset med uppgift över den lägsta omgärdande stenen, bottensanden i husgrunden och stolphålets djup. De resp. talen äro: Stolphål 1 (i ruta B 5): 0,38; 0,23;-0,05 cm. Stolphål 2 (paret till det föregående, ruta C 6): 0,44; 0,27; 0,11 cm. Stolphål 3 (ruta B 4): 0,39; 0,16 -0,10 cm. Stolphål 4 (ruta D 5): 0,30; 0,20;-0,14 cm. Stolphål 5 (ruta C 3): 0,22; 0,03;-0,19 cm. Stolphål 6 (ruta E 4): 0,28; 0,15;-0,09 cm. Stolphål 7 (ruta D 2): 0,15; 0,05;-0,21 cm. Stolphål 8 (ruta E 3): 0,21; 0,14;-0,14 cm.

Stolphålen i stensättningen längs kanterna voro betydligt mindre, endast 10—12 cm stora. I västra långsidan voro 3 av stolphålen tydligt sneda, medan ett föreföll rakt och de övriga voro något förstörda och rasade. Under sådana förhållanden är det omöjligt att med absolut bestämdhet uttala sig om väggens konstruktion, men de sneda stolphålen måste väl ha utgjort grunden för takribborna, som således nått ända till marken. Det bäst bevarade hålet ger en vinkel på 60 grader åt stolpen eller ribban. Baserad på detta och avståndet mellan det och stolphålen inne i huset ges en genomskärning lik fig. 27. Det gäller därvid att hålla i minnet att rekonstruktionen är gjord på basen av endast ett stolphål, visserligen det bästbevarade, och att den därför ingalunda kan anses fullt tillförlitlig. Också måste framhållas, att stolphålen i östra långväggen äro osäkra, grunda och otydliga, och att inga sneda hål här kunde uppvisas. Det är möjligt att härifrån bortförts stenar, men det är också möjligt, att väggen eller taket icke stötts på samma sätt på vardera sidan av huset. Marken var högre i östra än i västra delen av husgrunden, och det må framhållas, att den intill den östra långsidan på en bredd av ungefär en meter utgjordes av ren sandjord, medan hela den övriga husgrunden uppvisade svart jord, snustorr och mörk vid utgrävningen

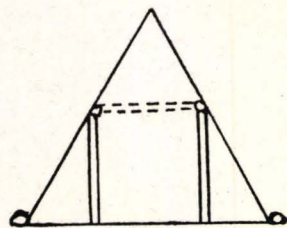

Fig. 27. Genomskärning av hus 7, baserad på det bäst bevarade stolphålet i V-kanten och avståndet mellan det och stolphålen inne i huset.

Stolphålen i kortsidorna voro, som man kunde vänta, raka. I södra gaveln anträffades endast ett, 11 cm djupt, beläget vid en öppning i stenraden och kanske utgörande grunden för en dörrstolpe.

Några av stensamlingarna inne i huset ha utgjort eldplatser. En sådan var säkert stensamlingen i ruta C 3 (fig. 28): en avlång, något oregelbunden och iplockad härd av små skörbrända stenar. Dess storlek var ca 50×75 cm. Den var belägen intill stensättningen vid västra långsidan och det var svårt att avgöra, vilka av stenarna tillhörde härden och vilka kantstensättningen. Stenarna lågo här i endast ett varv. — En eldplats utgjorde

Fig. 28. Härd i ruta C 3, husgrund nr 7. Foto från O.

säkerligen också stensamlingen i mitten av ruta E 2, också den innehållande kol och sot. Däremot lågo stenarna i nordvästra hörnet av samma ruta på ren sand.

I SV-hörnet av ruta C 4 låg en samling något större stenar, vilka icke visade några som helst spår av eld, men under vilka anträffades ett ca 6 cm tjockt sotlager. I SO-hörnet av ruta D 2 fanns åter ett ca 75 cm brett och långt kolskikt, 1—2 cm tjockt, utan stenar. Vardera kunna utgöra övergivna härdar eller eldplatser. Det gäller emellertid att framhålla, att de alla, också de stensamlingar som säkert utgjort härdar, verkade provisoriska och att ingen egentlig centralhärd förefanns.

Som sagt utgjordes kulturlagret av fin svart jord i vilken en del fynd förekommo. Det låg direkt på den rena bottensanden och var ca 25—30 cm tjockt. Upptill övergick kulturlagret utan synlig gräns i torvjorden.

Bland fynden märkas främst ett bronsspänne i form av en springande häst, en bit av en bronsked, ett par pärlor och en stor järnnyckel. Övriga fynd utgöras av järnspikar och -nitar, ett mejselformat platt järnredskap med svängd egg, krukbitar, bitar av lertrissor och flinta, järnbitar, brända ben och bränd lera (NM 11412: 1—113). Grävningen utfördes i augusti 1944.

Husgrund 8 (fig. 29—30). Österom grävningsområdet »husgrund 4» frilades sommaren 1944 en stenrad i riktningen S—N, som synbarligen till-

Fig. 29. Husgrund nr 8 utgrävd. Foto från S.

hörde en husgrund. Den bestod av relativt jämnhöga stenar och var helt regelbunden, endast nära nordändan av raden hade några stenar blivit rubbade från sin plats, och i södra ändan voro stenarna något spridda. I norr vidtog en rad större stenar, som bildade en rät vinkel mot den förstnämnda och som man gärna ville beteckna som fortsättning på den. De båda raderna skulle då markera västra och norra sidan till ett hus som en gång stått här. Stenarna i den norra raden voro emellertid av mycket varierande höjd (skillnaden mellan den högsta och lägsta 21 cm), spetsiga i toppen, och hela raden var något buktande, icke rak, omständigheter som göra det svårt att förklara dess betydelse. Utanför raden fanns dessutom en liten sättning av mindre stenar i ruta a 6.

År 1945 undersöktes området. Utsträckningen av byggnaden, som en gång stått här, kunde med någorlunda säkerhet fastställas i väster och norr med hjälp av stenraderna, i söder var den däremot mera osäker. Den västra

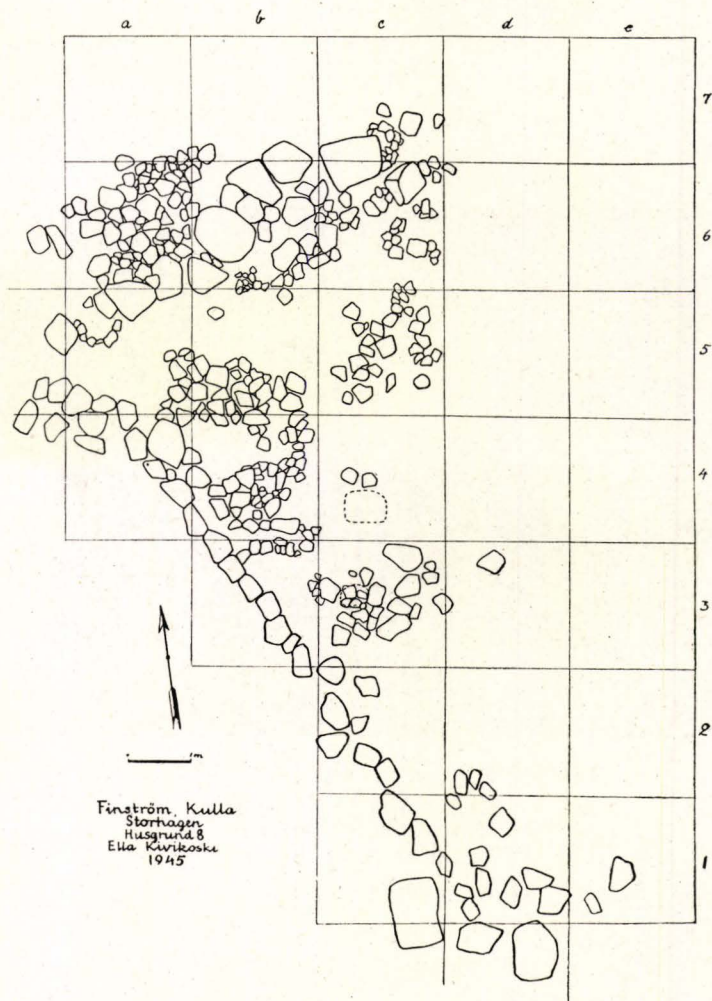

Fig. 30. Plan över husgrund nr 8.

stenraden sträckte sig jämn och enhetlig på en längd av ca 5 meter och fortsatte därefter ännu — om än mindre regelbunden — ända till några stora stenar i rutorna c—d 1. Emellertid är det knappast troligt att huset sträckt sig längre söderut än till gränsen av rutorna b 2 och b 3, ty sydligare fanns

icke mera någon egentlig kulturjord, marken var ren mosand. Stenarna i rutorna c 3 och d 3 kunna då markera den södra sidan av huset. I öster kunde inga stenar tillhörande en väggkonstruktion upptäckas, och man måste förmoda, att de antingen blivit bortförda eller att dylika icke alls förekommit. Berggrunden kommer här fram på flera ställen eller ligger mycket nära markytan, och det är icke uteslutet, att stockarna — om det är fråga om en byggning av liggande virke — lagts direkt på berget. Det måste emellertid framhållas, att bergytan här är ca 30 cm lägre än stenraden i väster.

Fig. 31. Den stenskodda gropen i ruta a 5, husgrund 8. Foto från N.

Att man helst ville tänka sig en byggnad av liggande virke beror därpå, att den västra stenraden är enkel, jämnhög och utan någon inre stensättning. Den påminner mest om stenraderna i husen 3 och 6. Ej heller kunde några stolphål upptäckas inom fornlämningen.

Det är under dessa förhållanden omöjligt att göra säkra slutsatser om byggnadssättet. Också fornlämningarna inom huset voro osäkra, ehuru bland dem fanns en av intresse. I västra ändan av den buktande norra stenraden, mellan dess sista stenar, upptäcktes nämligen en stenkantad och stenskodd grop, ca 50 cm vid, 40 djup, rundbottnad (fig. 31). Den innehöll sot och kol och däribland rikligt med förkolnade vetekorn, av vilka de flesta sönderföllö vid beröringen. Synbarligen är det fråga om ett förrådsrum.

I östra ändan av samma stenrad blottades en sönderplockad härd med endast ett varv stenar kvar, belägen mellan tvenne större stenar. Den var

oregelbunden, ca 0,5 meter i genomskärning. — En andra hård, eller rester av en dylik, anträffades på linjen mellan rutorna b 5 och b 6. Den var täckt av ett kraftigt lager svart kol- och sothaltig jord, och kol och sot fanns i riklig mängd också mellan dess stenar. Kring stenarna, som hörde till denna hård, gjordes flera fynd.

Betydelsen av de övriga stensamlingarna, som återgivits på kartan, kan icke förklaras. I ruta c 3 lågo stenarna i ren sand och i ett enda varv, men under dem fanns en 30×35 cm stor grop med svart jord, kol och aska, som sträckte sig ända till berggrunden på ca 40 cm:s djup. Litet norrom gropen fanns i ruta c 4 ett 50×55 stort och 4 cm tjockt kollager. I stensamlingen i rutorna b 4 och b 5 lågo stenarna spridda i svart jord med berggrund under, också de i endast ett varv. Bland stenarna anträffades en bit av ett bryne och en spik. Stenarna i ruta b 4 lågo på mull- eller kulturjord ganska högt, och det verkade som om de inte legat på sina ursprungliga platser. Detsamma var fallet i ruta b 5.

I norra delen av husgrunden var kulturjorden ganska kraftig och mätte vid den norra stenraden ända till 25 cm. Den avtunnades mot söder och öster, och redan i rutorna b 3—c 3 och d 4, d 5, och d 6 var marken nästan ren mosand.

Fynden utgjordes av pärlor, kniv, eldstål, järnring, 2 pilspetsar, spikar och nitar, brynen, krukbitar, järnkrok, isbrodd, brända och obrända ben, bitar av flinta, slaggbitar och förkolnat vete (NM 11513: 1—55). Undersökningen utfördes i juli 1945.

Fornsakerna. Husgrundernas tidsbestämning.

Det har redan tidigare framhållits, att fynden från husgrunderna i Storhagen icke äro talrika och att detta tydligen beror på, att invånarna varit i tillfälle att föra med sig bohaget vid bortflyttningen. Ingen katastrof i form av krig med åtföljande förstörelse eller eldsvåda tycks ha gjort slut på det lilla samhället i Storhagen, en omständighet man nästan har lust att beklaga

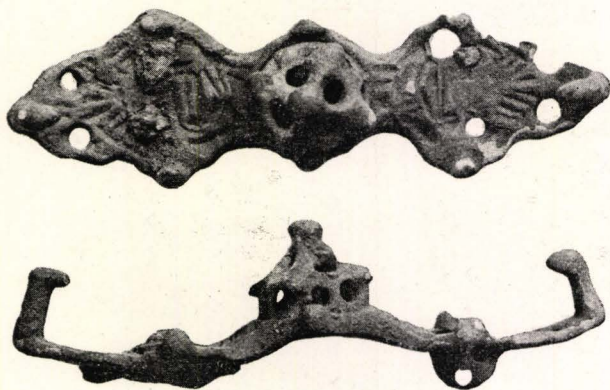

Fig. 32. Likarmat spänne (NM 11325: 137) från husgrund 2. 9/10.

från forskningens ståndpunkt. En nedbränd byggnad ger i form av t.ex. förkolnat träverk eller bränd klining med avtryck av väggens beståndsdelar mycket klarare uppgifter om byggnadssättet än resterna av ett hus, vars träverk har multnat ned, och inredningen och lösöret i sin ursprungliga omgivning kan till och med i förstört skick ge ovärderliga bidrag till lösning av frågan rörande en byggnads användning och tidsställning. Det tillvaratagna fornsaksbeståndet från husgrunderna i Storhagen omfattar nu mest obetydliga saker, som antingen glömts eller någon gång förlorats, och det är med särskild glädje man annoterar förekomsten av några smycken och andra för dateringen viktiga föremål.

Det likarmade bronsspännet fig. 32 från husgrund nr 2 företräder en typ, som tidigare icke varit känd vare sig från Åland eller det finska fastlandet. Det är ett relativt plant exemplar, men mittpartiet uppvisar en pånitad genombruten krona och armarna sluta i uppåt vända stavformiga tappar med stiliserade djurhuvud. På armarnas och mittpartiets utsprång finnas dessutom låga knoppar. Längden är 8,5 cm, bredden i mitten 2,2 och på ar-

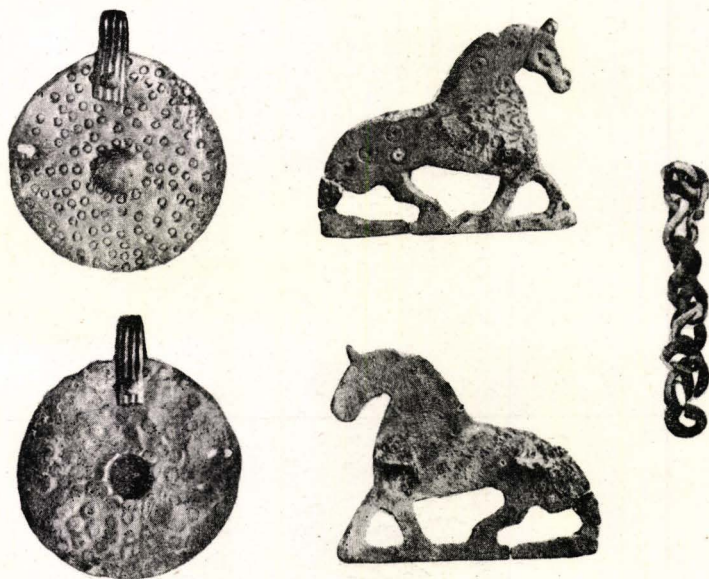

Fig. 33—35. 33 hängbleck av silver (NM 11377: 56) från husgrund 5. 34 hästformigt spänne (NM 11412: 58) och 35 bronskedja (NM 11412: 59) från husgrund 7. 1/1.

marna 2,5 cm. Orneringen består av streck. På vardera armen finnas två hål nära ändan (ett av dem en halvcirkelformig inskärning i kanten) och tvenne andra synas ungefär vid mitten av armarna. I tre av de sistnämnda förekomma små bronsbitar, synbarligen rester av lösa plastiska prydnadsfigurer, som varit fastnitade vid spännet. En dylik dekor, ett plastiskt, stilerat djurhuvud eller ett fyrfotadjur på vardera armen, förekommer nämligen hos en grupp likarmade spännen i Östersjöområdet, vilka till formen äro mycket lika spännet från Storhagen.¹ Talrikast äro spännen av denna typ

¹ Typen uppvisar olika varianter, som sagt dekorerade med fyrfotadjur eller djurhuvud. Också formen på kronan i spännets mitt och armarnas ändknoppar äro av växlande form.

representerade i Uppland, framför allt Birka¹ och, såsom Paulsen² framhåller, kunde benämningen Birkatyp vara berättigad. Den genombrutna kronan hos spännet från Storhagen liknar närmast kronorna hos spännen med en djurhuvudfigur, typ Arbman, *Birka I*, pl. 82: 2, medan de stavformiga ändarna ha direkta motsvarigheter hos spännen med fyrfotadjur av typ Arbman, *Birka I*, pl. 82: 8. Avgörande för uppfattningen att spännet från Storhagen här haft dekor av djurhuvud — icke fyrfotadjur — på armarna, är den omständigheten, att de två yttersta hålen på armarna äro anbragta så nära ändarna, att de knappast kunna ha utgjort platsen för bakfötterna på ett djur. En plastisk djurhuvudfigur åter kan mycket väl tänkas ha varit fastnitad vid de två hål som förekomma ungefär vid mitten av vardera armen, och hålen i ändarna ha då endast haft betydelse som dekorativa element liksom hos flera spännen av ifrågavarande typ (Arbman, *Birka I*, pl. 82: 2, 4, 5, 6).

Paulsen daterar denna typ till andra fjärdedelen av 10. århundradet och menar, att typen lever ända in i det 11:te. En noggrannare datering för spännet från Storhagen kan icke givas, isynnerhet som de viktiga prydnadsfigurerna saknas.

Åtminstone ett par hundra år äldre är ett av de andra viktigare fynden från Storhagen, det hästformiga spännet fig. 34 från husgrund 7. Det är en flat bronsskiva i form av en löpande häst, prydd med instämplade tärningsögon. Manen (ryggen?) är markerad med korta tvärstreck, ögat utgöres av en cirkelfigur. Frambenen är helt raka, bakbenen — av vilka det ena är något skadat — mera naturalistiska. Under fötterna finns en smal list, som markerar jorden. Spännet til hör en liten, senast av Olsén³ behandlad grupp små bronsspännen, som är känd både från Danmark, Norge och Sverige. I Finland är spännet från Storhagen det första i sitt slag.⁴ Karakteristiska drag för gruppens djurfigurer äro en synnerligen bred och kraftig framkropp,

¹ Arbman, *Birka I*, pl. 82; Paulsen, *Studien zur Wikinger-Kultur*, s. 41.

² Paulsen, a. a.

³ Olsén, *Die Saxe von Valsgärde I*, s. 79 ff.

⁴ En hästfigur av brons med ögla (hänge) från Nousis-Vähälötti i Egentliga Finland (SM FM 1909, s. 59, fig. 1) är av avvikande form, det är här snarast fråga om en häst som går och betar. En viss likhet med t. ex. hästen från Bergby, Uppland (Olsén, a. a. avb. 354) kan emellertid, isynnerhet vad hållningen beträffar, icke förnekas. De flesta fynden från Vähälötti tillhöra yngre folkvandringstid liksom de skandinaviska spännena av ifrågavarande typ.

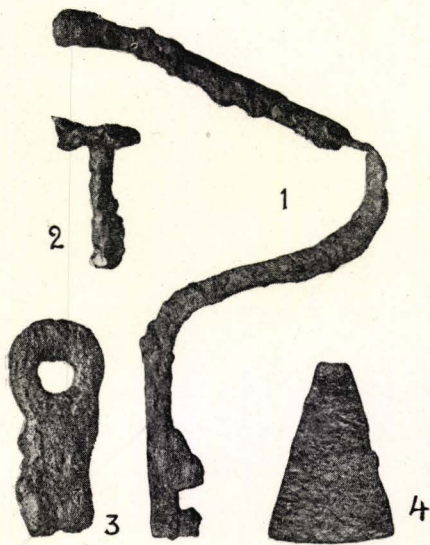

Fig. 36. Järnföremål från husgrund 7.
1 Nyckel (NM 11412: 77). 2 Nit (11412:
84). 3 Obestämt föremål (11412: 70). 4
Mejselartat föremål (11412: 86). Ca 1/2.

kort hals, rak buklinje, — alla egenskaper som återfinnas hos hästfiguren från Storhagen. En del av hästarna i gruppen uppvisa ornamentala drag, som binda dem vid vendelstil C och motivera en datering till tiden omkring år 700. Emellertid förekommer typen — hästen — ännu hos ett par små rytтарfigurer av silver från grav 825 i Birka¹, som dateras till slutet av 9:nde århundradet, och — ehuru dessa föremål, såsom Bertil Almgren² och Olsén antaga, synbarligen ha varit gamla då de nedlagts i graven — måste man räkna med att typen levat in i början av vikingatiden.

Spännet från Storhagen hör till de mera naturalistiska exemplaren i gruppen och saknar ornamentala detaljer så när som på tärningsögonen. Likheten med de till vendelstil C räknade spännena är dock så stor, att man utan tvekan kan godtaga dateringen också för dess vidkommande. Härvid kan också hänvisas till det spetsiga hakpartiet hos hästen från Storhagen, ett karakteristiskt drag för stil II.

Från samma husgrund nr 7, som det hästformiga spännet, härrör en stor nyckel av järn, fig. 36: 1. Tenen är bandformig, den övre delen svängd, den nedre rak; upptill bildar den en ögla. Bladet har två tänder. Typen förekommer i flera exemplar i Birka (Arbman, *Birka I*, pl. 267: 1, 267: 3) och är alltså belagd från vikingatid, men den är känd redan långt tidigare, ända från romersk järnålder, i brons eller järn.³ På finska fastlandet är typen icke känd och så vitt jag vet, icke heller i Östbaltikum. På Åland är nyckeln den första i sitt slag.

¹ Arbman, *Birka I*, pl. 92: 7, 11.

² Bertil Almgren, *Runstenen vid Skokloster*, s. 167.

³ Almgren-Nerman, *Die ältere Eisenzeit Gotlands*, fig. 262; Nerman, *Die Völkerwanderungszeit Gotlands*, fig. 237—239; 558—560.

Ett fjärde viktigt fyndföremål från husgrunderna i Storhagen är hängblecket fig. 33 från husgrund 5. Det är av tunt silverbleck med en buckla i mitten (sköldformigt) och ornerat med små inslagna cirklar, först i en ring kring bucklan och sedan strödda över hela ytan utan något bestämt mönster. I ena kanten finns ett litet päronformigt hål (för upphängning?), men dessutom är skivan försedd med en pånitad bandformig längsstrikerad ögla.

Dylika sköldformiga hängsmycken, med driven mittbuckla och stämpel- ornering, äro icke sällsynta i Östersjöområdet. Den vanliga orneringen hos dem består emellertid av böjda ekrar, som utgå från mittbucklan och som bildas av punkter, cirklar eller små bucklor. Hos de praktfullaste exemplaren är utsmyckningen utförd i filigran. Typen är företrädd i Sverige — enbart i Birka av ett halvtannat tiotal exemplar (Arbman, *Birka I*, pl. 97) —, ävensom i Danmark, Ryssland och Finland.¹ Varianten med dekor av cirklar eller bucklor anbragta i koncentriska ringar kring mittbucklan är fåtaligare. Till dem kan hänföras hänget från Storhagen, vars yttre cirklar dock blivit instämplade utan någon given ordning, och dess närmaste motsvarighet, hänget Arbman, *Birka I*, pl. 97: 18. Nordman² anför dessutom ett exemplar från Öland, ett par från Livland³ samt tvenne från Finland, nämligen hängblecken från Rautus (Rautu) och Ackas (Akaa), det förra (FFT 34: 3, s. 70 fig. 45) med liten mittbuckla och koncentriskt ornerade trianglar med cirkel i, det senare (a. a. s. 75, fig. 52) med koncentriskt anbragta små bucklor. Från Kjuloholm i Kjulo (Köyliö) ha senare tillkommit två exemplar, det ena i not 1 omnämnda hängblecket 8723: 7, det andra (8602: 163) från grav L, ornerat med bucklor i koncentriska ringar kring mittbucklan och längs randen, samt med förenande korta buckelrader. Hänget kan dateras till början av 1000-

¹ Nordman, *Karelska järnåldersstudier*, s. 74. Från Finland ha senare tillkommit två dylika hängen från Kjulo-Kjuloholm (NM 8723: 11 och 8723: 12), funna i en kvinnograv. Hos dem äro ekrarna emellertid icke så elegant böjda och tätställda som hos de typiska exemplaren. I samma grav anträffades ännu två andra sköldformiga silverhängen, det ena med en korsfigur av bucklor (8723: 6), det andra med trianglar med cirkel inuti, anbragta i en rad kring mittbucklan och i två längs kanten (8723: 7). Ett femte silverhänge i graven har fyra bucklor i mitten (8723: 13). Graven härrör från början av 1000-talet.

² Nordman, a. a.

³ Förutom de av Nordman anförda hängblecken från Livland komma två från Turaida (Treyden), avbildade i Engel, *Führer durch die vorgeschichtliche Sammlung des Dommuseums*, pl. 11. Tyvärr är avbildningen så liten, att orneringen icke framgår.

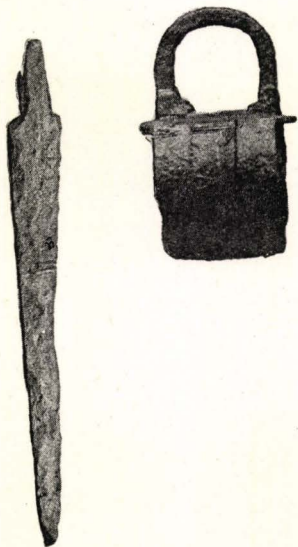

Fig. 37. Kniv (11377: 78) och
hänglås (11377: 51) från hus-
grund 5. Ca 1/2.

talet.¹ Hängblecket från Birka härrör åter från en kammargrav (nr 983), som kan hänföras till tiden 950—975, — bland annat ingå i inventariet ett likarmat spänne av typ fig. 32, men med fyr-fotadjur, samt tvenne ovala spännbucklor. Fyndet visar, att varianten varit i bruk redan i slutet av 900-talet, och exemplaret från Storhagen torde med rätta kunna tillskrivas tiden kring år 1000.

I samma husgrund 5, som hängblecket fig. 33, hittades även hänglåset fig. 37: 2, en form, som förekommer varken i förhistoriska eller medeltida fynd, men som är typisk för 1600-talet.² Under sådana förhållanden har låset knappast ursprungligen hört till inventariet i husgrund 5, där det var det enda icke förhistoriska fyndföremålet, och bör icke inverka på dateringen. Å andra sidan är det svårt att förklara huru just ett lås senare hamnat i husgrunden.

De ovan behandlade fyndföremålen från Storhagen ge en viss hållpunkt vid dateringen av de olika husgrunderna. Vi kunna med tillhjälp av dem ange en tidpunkt vid vilken åtminstone några av husgrunderna varit i användning. Lika väl daterbara föremål ingå emellertid icke i inventariet från alla husgrunderna, och för nr:ris 3 och 6 vidkommande finns knappast något, som skulle möjliggöra en tidsbestämning. Ej heller fynden från husgrund 1 ge mycket att bygga på. Ett eldskadat bronsfragment fig. 38: 1 kan emellertid härvid vara av betydelse. Om rekonstruktionen är riktig, skulle fragmentet utgöra en del av ett runt genombrutet spänne av en form,

¹ I gravinventariet ingår bland annat ett tyskt silvermynt, apterat till hänge. Myntet är enligt uppgift av magister J. Voionmaa präglad under Henrik II, i Strassburg 1002—1024. Vidare ingå i fyndet ett par runda spännbucklor av Appelgrens typ D, ett likarmat spänne och ett arabiskt silvermynt, också det buret som hängsmycke, m.m.

² Enligt vänligt meddelande av konstnären Olle Homman är typen från 1600-talet, men uppträder kanske redan på 1500-talet. Den är känd på vitt skilda håll i Sverige, Finland, Östbaltikum och Ryssland. Ett av exemplaren i Finlands Nationalmuseum bär ornamentering i 1600-talets stil (Etnogr. avdeln. B 1511).

som tillhör tiden omkring år 600 och 600-talet,¹ och som är företrädd både i Sverige — isynnerhet på Gotland — och i Finland, särskilt i Sydösterbotten.² Det måste emellertid understrykas, att rekonstruktionen icke kan anses absolut säker.

I husgrund nr 1 anträffades också ett armringsfragment av brons, fig. 38: 2, tyvärr med helt utplånad ytdekoration, men med en genomskärning som talar för en datering tidigare än till vikingatid ehuru den icke kan anses bindande. Ännu en tredje omständighet tyder på att husgrunden härstam-

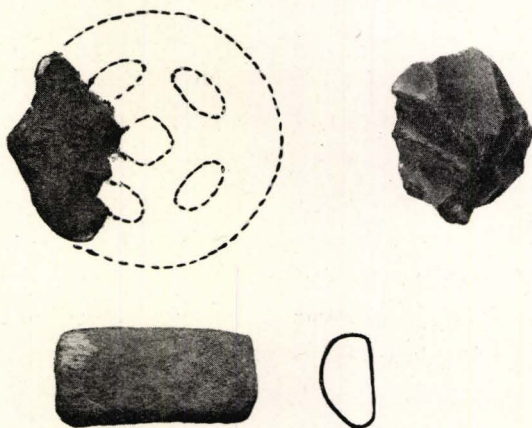

Fig. 38. Fynd från husgrund 1. 1 Runt spänne (NM 11336: 117). 2 Armringsfragment (11336: 42). 3 Flinta (11336: 39). 1/1.

mar från denna tid. I den anträffades som sagt synnerligen rikligt med lertrissor och några av dem, fig. 39: 1, äro ornerade med en korsringfigur, korset utsparat mot en fördjupad bakgrund — ett motiv som är mycket vanligt i yngre folkvandringstid, och som Cleve ställer i sammanhang med gotländskt inflytande.³ Bindande kan dateringen icke heller för dessa trissors vidkommande anses vara, men tillsammans med det eventuella spännet fig. 38: 1 och armringsfragmentet kunna de ge en fingervisning i vilken riktning dateringen av husgrunden skall förläggas. Till lertrissorna återkomma vi något senare.

¹ Nerman, *Gravfynden på Gotland*, s. 48, XV: 67.

² Ett exemplar från Norge avbildat i Gjessing, *Studier i norsk merovingertid*, pl. XXXI a.

³ Cleve, *Skelettgravfälten, på Kjuloholm*, s. 158. Se också s. 205, not 1.

I inventariet från husgrund 8 ingår ett eldstål fig. 42: 1 med uppåt vända, spiralformiga ändar, rak nedre kant och en böjd övre. Mellan stålets bredare nedre och bandformiga övre del finns en öppning. Typen är sällsynt såväl i Sverige som Finland, men är belagd både från yngre folkvandrings- och vikingatid. Ett andra exemplar från Åland, från grav 102 i Bartsgårda i Finström (NM 4629:13) är icke närmare daterat, medan av de två på finska fastlandet funna exemplaren det från Gulldynt i Vörå (NM 8077: 60) säkert tillhör yngre folkvandringstid och det eleganta exemplaret med en överdel av vriden ten från Kalmumäki i Nykyrko (Kalanti, NM 8912: 277) härrör från ett gravfält som varit i användning från tiden omkring år 600 till omkring år 1050. Från Sverige ha vi ett exemplar från grav 6 i Valsgärde (Arwidsson, *Valsgärde 6*, fig. 63), alltså från tiden omkring år 750, medan ett från Tuna socken, Småland, och ett från Härjedalen (det förra avbildat av Keyland i *Fataburen* 1916, s. 208, fig. 10 d; det andra omnämnt i samma arbete) utgöra vikingatidsfynd. En säker datering kan på grund av det anförda icke givas eldstålet från husgrund 8.

Däremot utgöra de båda facetterade vitbrända karneolpärlorna fig. 42: 6 från samma husgrund säkra vikingatidsföremål; pärlor av karneol förekomma i Sverige och Finland först under vikingatid.¹

Av de båda pilspetsarna (fig. 42: 9, 10) i husgrunden tillhör den med tånge och hals närmast vikingatiden, medan den andra lika väl kan tillskrivas redan föregående epok.

Som sammanfattning av det föregående kunna vi alltså fastslå att husen 1 och 7 sannolikt varit i bruk redan i yngre folkvandringstid, hus 7 säkert omkring år 700. Husen 2 och 5 ha bebotts åtminstone i slutet på 900-talet eller omkring år 1000. Också hus 8 har säkert varit i bruk under vikingatid. Någon tidsbestämning från - till kunna vi givetvis icke erhålla på denna grund, men vi kunna med säkerhet påstå, att bebyggelsen i Storhagen omfattat åtminstone tiden 700—1000, och att den kan ha tagit sin begynnelse redan under 7. århundradet. Frånsett låset från husgrund 5, som är av så mycket senare datum än de övriga fynden, att man icke gärna kan framlägga det som bevis för en kontinuerlig användning av hus 5 från vikingatid till 1600-talet, samt möjligen en liten glaserad krukbit från husgrund 6,

¹ För Sveriges vidkommande bekräftat av fil. lic. Dagmar Selling.

äro inga fynd senare än från tiden omkring år 1000, och med en viss reservation kan man antaga att bebyggelsen efter denna tid upphör på platsen.

De övriga fynden från husgrunderna i Storhagen bidraga icke direkt till dateringen, men, som det skall visa sig, passa de bra inom ramen för den antagna tidsbestämningen. De ha dessutom sin givna betydelse för frågan om de olika husens användning, och skola här tagas till kort behandling.

Fig. 39. Bitar av lertrissor från husgrund 1 (NM 11336: 149, 148, 6, 6, 28, 8, 8). 1—2 ca 2/5, de övriga 1/2.

Bronsföremålen äro mycket fåtaliga. I hus 1 anträffades förutom de ovannämnda fragmenten av ett spänne (fig. 38: 1) och en armring (fig. 38: 2) endast några bitar av bronsband, bronsbleck och ett par helt smulna bronsbitar. — I hus 2 anträffades förutom det likarmade spännet fig. 32 endast ett litet, nästan kringelformigt bronsband, spetsen av en bronsnål och ett rännformigt tunt bronsband. Det förstnämnda utgör säkert länken till en ked av typen Arbman, *Birka I*, pl. 113: 10; i Finland har den inga

motsvarigheter. — Från hus 3 härrör ett runt och platt, ihåligt föremål, kanhända en vikt (i samma husgrund anträffades också två runda, helt förrostade järnföremål, som vad storleken och formen beträffar, kunna ha utgjort vikter av järn). — I husgrund 5 hittades två smultna bronsbitar, i nr 6 och 8 ingenting av brons, och i nr 7 en bit av en bronsked med S-formiga länkar (fig. 35), som kan betecknas som en svensk typ.¹

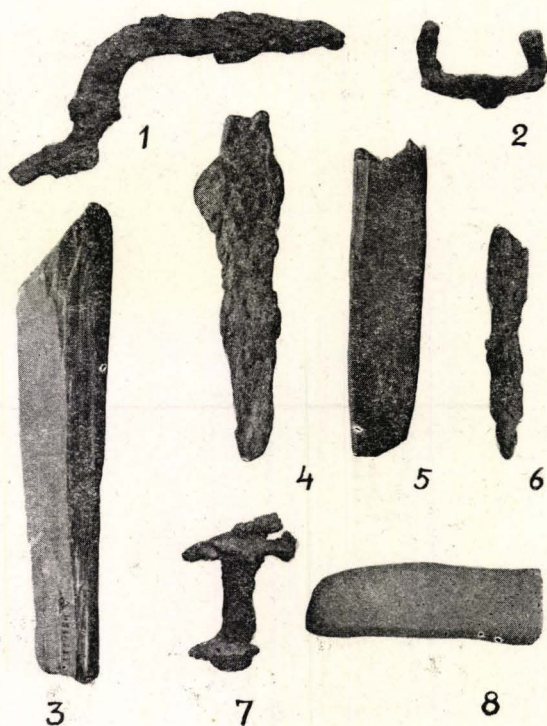

Fig. 40. Fynd från husgrund 1. 1 Järnföremål. 2 Hästbrodd. 3, 5, 8 Brynen. 4 Kniv. 6 Pilspets. 7 Nit. NM 11336: 36, 66, 25, 84, 141, 85, 114, 1. Ca 1/2.

Järnföremålen äro eller ha varit betydligt talrikare, men för deras vidkommande gäller, att de bibehållits mycket illa, och att många av dem äro helt förrostade och obestämbare till form och användning. Till stor del kan detta bero på att flera av husgrunderna legat under vatten långa tider. I de högre belägna husgrunderna äro järnföremålen i regel bättre bevarade än i de övriga.

¹ Kivikoski, *Die Eisenzeit im Auraflussgebiet*, s. 150.

Av vapen föreligga endast bitarna av en lång spjutspets, förrostad och icke bestämbar till typen, funnen i husgrund 2. Av pilspetsar finnas tre exemplar, de två redan omnämnda från husgrund 8 (fig. 42: 9, 10) och en tredje med tånge (fig. 40: 6) från husgrund 1.

Av redskapen må främst nämnas knivarna, av vilka emellertid endast tre äro väl bibehållna: en (fig. 37: 1) från husgrund 5, en från husgrund 1 (fig. 40: 4) och en från husgrund 8 (fig. 42: 8). Den förstnämnda är hela 15,2 cm lång och har kort tånge och rak rygg, av den andra är endast bettet bevarat, den tredje är liten och smal, endast 7,7 cm lång, den är också rakryggad. De övriga knivarna äro helt fragmentariska eller förrostade (1 bit funnen i husgrund 2, 2 i husgrund 6). — I husgrund 1 hittades ett platt järnföremål i form av en liten skära med spetsig egg (fig. 40: 1), och i husgrund 2 två bitar av en verklig skära. Från husgrund 2 härrör vidare ett rännformigt, 9,4 cm långt järnföremål, som avsmalnar mot ena ändan¹ (fig. 41: 9) samt ett klent järnredskap med ena ändan bred, fyrkantigt bladformig och den andra pryllik, rund (fig. 41: 5). Från husgrund 7 härrör ett bredeggat platt mejsel- likt föremål (fig. 36: 4), med böjd bred egg, och från husgrund 8 ett krokformigt tjockt föremål (fig. 42: 2). Från husgrund 8 härrör även en järnring (fig. 42: 5).

Isbroddar anträffades inalles 3 stycken: en tregrenad med trekantigt håll i mitten, fig. 41: 1, från husgrund 2, samt två enkla bandformiga med spets under, fig. 40: 2, från husgrunderna 1 och 8. Alla utgöra former som allmänt förekomma redan i förhistoriska fynd och som levat in i historisk tid.

De övriga järnföremålen från husgrunderna utgöras av nitar och spikar — särskilt skall omnämnas två nitar med stor rombisk skiva fig. 42: 11, 12 från husgrund 8, — samt ett otal järnbitar och -klumpar.

Pär l o r tillvaratogos i alla husgrunderna, men rikligare endast i nr 2, 3 och 6. I den förstnämnda tillvaratogos närmare 30 stycken, i nr 3 ett femtiotal och i nr 6 ca 20. Tyvärr voro de flesta så illa brända och förslaggade, att färgen endast i undantagsfall kunde bestämmas. De flesta voro av glas- massa, ett par av karneol. Av de bättre bevarade härröra en vacker gråvit

¹ Från grav 735 i Birka härrör ett liknande föremål (Arbman, *Birka I*, pl. 280: 6), som förmodas ha utgjort ett kantbeslag till en pung eller något dylikt. Föremålet från Storhagen verkar emellertid grundare och avsmalnar, som sagt, mot ena ändan. Jmfr. också föremålet Arbman, a. a. pl. 280: 5.

refflad pärla fig. 41: 7, en tredelad guldfärgad fig. 41: 8, en rund och slät grön och tre minimala blå från husgrund 2; och en röd, fyra blå (tre av dem alldeles små) och fyra gula (tre alldeles små) pärlor från husgrund 3. Pärlorna i husgrund 6 äro så illa brända, att färgen icke kan bestämmas. — Av de övriga pärlorna äro en grönbå, två små gula, en liten blå och tre små vita

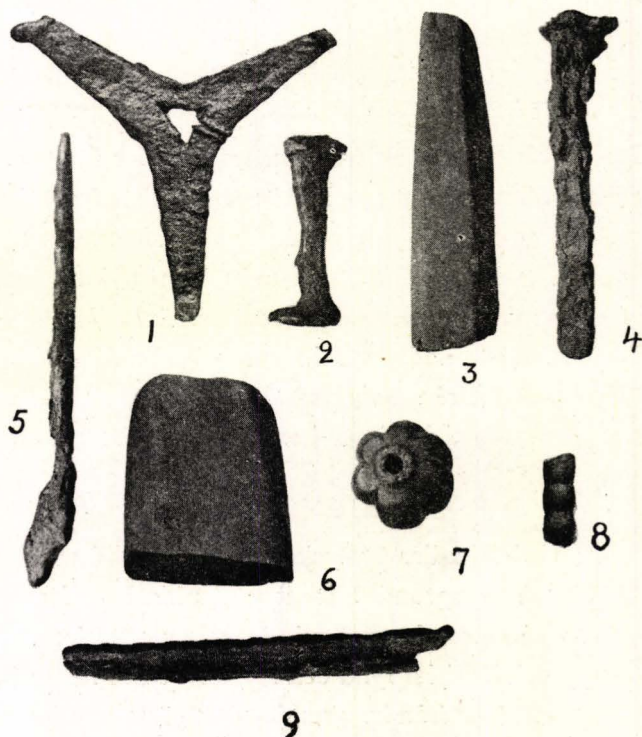

Fig. 41. Fynd från husgrund 2. 1 Isbrodd. 2 Nit. 3, 6 Brynen. 4 Spik. 5, 9 järnföremål. 7—8 Pärlor. NM 11325: 24, 106, 50, 106, 97, 89, 25, 26, 90. Ca 1/2.

från husgrund 1; en stor blå, prydd med vita korslagda linjer och röda ovala figurer, samt en liten enkel blå från husgrund 5, en större blå pärla med vitgula horisontala raka linjer och en röd-vit våglinje mellan dem, ävensom en bit av en gul enfärgad pärla från nr 7, samt slutligen de två facetterade karneolpärlorna och en tredelad guldfärgad pärla från husgrund 8. Typerna äro vanliga och vitt spridda. Utom pärlorna av karneol, som kunna tillskrivas vikingatiden, ge de inga möjligheter till närmare tidsbestämning.

Lertrissor eller bitar av dylika anträffades i husgrunderna 1, 2, 5 och 7. Talrikast voro de i husgrund 1, där de som sagt lågo spridda över hela husgrunden, medan de i husgrunderna 2 och 7 voro mycket fåtaligare och i husgrund 5 räknade endast några få bitar.

Av de bevarade bitarna att döma, ha trissorna varit 9—12 cm i genomskärning, och av den vanliga runda, tillplattade formen. Materialet är röd-

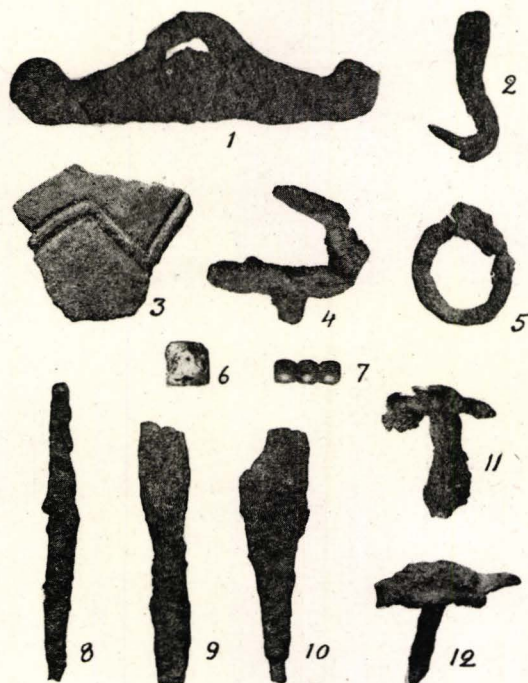

Fig. 42. Fynd från husgrund 8. 1 Eldstål. 2 Krok. 3 Krukbit. 4 Hästbrodd.

5 Järnring. 6—7 Pärlor 8 Kniv. 9—10 Pilspetsar. 11—12 Nitär. NM

11513: 21, 43, 37, 45, 23, 16, 16, 20, 6, 52, 7, 17. Ca 1/2.

aktig eller grå bränd lera. Hålet har emellertid icke — såsom vanligen är fallet hos lertrissor av detta slag — varit anbragt i mitten av skivan, utan såsom framgår av de bitar där mittpartiet bevarats, närmare ena kanten (fig. 39: 1, 2, 5). I gemen visa lertrissorna från Storhagen inga spår av förslagning, men två av de största och bäst bevarade (fig. 39: 1, 2) utgöra härvid ett undantag: de äro båda brända och förslagade i kanten. Den ena av

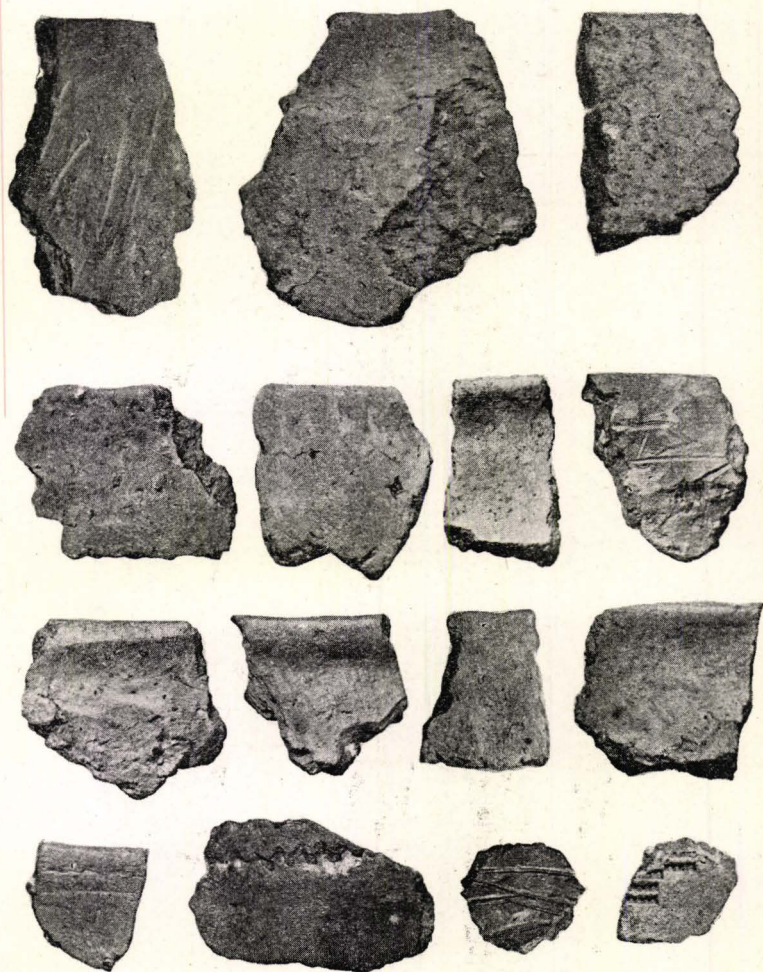

Fig. 43. Krukbitar från husgrunderna i Storhagen. 1, 4, 12, 14 från nr 7 (NM 11412: 68, 74, 81, 62); 2, 3, 15 från nr 3 (11377: 21, 8, 8); 5, 7, 8, 9, 13 från nr 2 (11325: 59, 5, 103, 71, 71); 6, 11 från nr 5 (11377: 105, 103); 10 från nr 8 (11513: 18). 2/3.

dem låg utanför husgrunden 1 i NV-delen av grävningsområdet, den andra nära luckan norrom dörröppningen i husgrundens östra stenrad.

Bitarna i husgrund 1 äro ofta prydda med stämpelfigurer: enkla röstämpeltryck — ibland anbragta tätt intill varandra likt ett pärlband — (fig. 39: 2, 6), ringkorsfigurer (ett utsparat kors mot en fördjupad rund bakgrund, (fig. 39: 1), trapets- eller trekantiga figurer med fördjupade hörn (fig. 39: 3) och små enkla gropar som bilda mönster (fig. 39: 7). Några av bitarna uppvisa

något oregelbundna gropar, synbarligen spår av små stenar som blivit inslagna i ytan (fig. 39: 4). På en av bitarna sitter stenen i hålet ännu kvar. — Bitarna i husgrund 2 uppvisa endast ett motiv, nämligen fyra gropar bildande en fyrkant (likt fig. 36: 5), bitarna i husgrunderna 5 och 7 äro icke ornerade.

Lertrissor äro vanliga i fynd både från Finland och Skandinavien, och deras användning och betydelse har mycket diskuterats. Frågan: blästermunstycke eller vävtyngd? är alltså öppen och måste tydligen besvaras

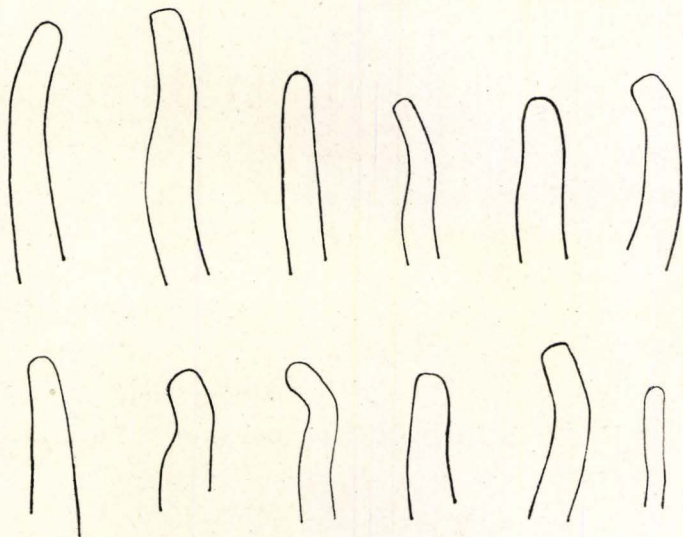

Fig. 44. Profiler av kantbitarna fig. 43.

in casu: användningen har säkert varierat.¹ För husgrundernas i Storhagen vidkommande är frågan av intresse så till vida, att trissornas uppgift bidrar till lösningen av frågan om de olika byggnadernas betydelse. Hålet närmare ena kanten visar, att det för trissorna i husgrund 1 vidkommande knappast kan vara fråga om blästermunstycken, utan att de synbarligen varit anbragta i hängande ställning och då väl snarast utgjort vävtyngder. Å andra sidan uppvisar den ena av de bäst bevarade trissorna spår av eld över hela ena sidan.

Krukmaterialiet är icke rikligt. Endast bitar äro bevarade, och i intet fall kan ett lerkärl rekonstrueras med hjälp av dem. Av bitarna att döma ha kärnen varit flatbottnade, profilen något svängd, kanten ofta något

¹ Se t.ex. Cleve, *Skelettgravfältet på Kjuloholm*, s. 160 ff. jämte litteraturanvisningar.

utåtböjd. Godset och tjockleken variera betydligt. I fig. 43—44 återges några av bitarna.

Ornerade bitar äro sällsynta. Av dem må främst nämnas en mörk glättad bit med ornering av sicksackband (halvcirklar som ställts turvis emot varandra, fig. 43: 13), och en bit med linje- och vinkelornering (också en korsfigur förekommer) i grunt och något otydligt utförande (fig. 43: 7), vardera från husgrund 2. En bit med tandstämplar (fig. 43: 15) ordnade i fyrkanter härör från hus 3, och en bit med bred dubbel vinkellinje från husgrund 8 (fig. 42: 3). I husgrund 7 anträffades en tjock kantbit med oregelbundna streck i vertikal riktning (»skrapad», fig. 43: 1) och en annan som till orneringen påminner om biten fig. 43: 7 (fig. 43: 14). Särskilt skall ännu omnämnas en kantbit från husgrund 6, liten och obetydlig, men glaserad på ytan och ensam i sitt slag från Storhagen. Jämte låset fig. 37: 2 är biten som sagt det enda föremålet härifrån, som pekar på en senare tid än vikingatiden.

En viss uppfattning om lerkärlens fördelning på de olika husgrunderna kan man kanske få av bitarnas antal, ehuru spridningen kan bero på tillfälligheter, och icke ger någon säker grund att bygga på. Talrikast voro bitarna i husgrund 2, där åtminstone 7—8 olika kärl voro företrädade, och där antalet bitar översteg 150. Som god tvåa kommer husgrund 7 med ca 140 bitar och sedan följa husgrund 8 med ca 80, 3 med 26, 5 med 16, 6 med 9 och 1 med 6 bitar.

Av stenföremål hittades brynen i nästan alla husgrunder. De voro i regel avlånga, fyrsidiga simpla exemplar av grå skiffer eller i något fall av sandsten. Fig. 40: 3, 5, 8; 41: 3, 6 återger några av dem. För det mesta är det fråga om avbrutna och spjälkta exemplar. Brynen fördela sig på de olika husgrunderna så att nr 1 har tre, 2 två, 3 ett, 5 ett, 6 ett och 7 ett.

Bitar av flinta förekomma i husgrunderna 1 (fig. 38: 3), 2, 5 och 7.

I samband med föremålen av sten skall ännu omnämnas tre bearbetade stycken av röd sandsten, rundade skivor, tillhuggna i kanterna. De två mindre, från husgrunderna 2 (fig. 45) och 5, äro ca 7,2 och 7,5 × 8 cm i genomskärning, medan den tredje, också den från husgrund 2, är stor som en tallrik. Vilken deras betydelse varit kan icke avgöras, men det är skäl att framhålla, att i Tegengrens grävningar i Vörå¹ tillvaratagits liknande bearbetade rela-

¹ T. ex. NM 10429: 37, 2 exx., från Latjineliden och 8939: 41 från Lågpeltkangas i Vörå.

tivt flata stenar, ehuru icke av sandsten, och att dylika också ingå i fynden från Äyräpääs grävningar på boplatsoområdet på Gulldynt i Vörå.¹ Också i fynd från södra Finland föreligga dylika bearbetade stenar, så t.ex. härrör en från Ylipää i Lundo (Lieto, 6366: 105) och en från Franttilannummi i Virmo (Mynämäki, 8373: 21).

De förkolnade resterna av säd i husgrunderna i Storhagen äro de första i sitt slag från Ålands järnålder. Vetekorn (*Triticum vulgare*) hittades i flera husgrunder, främst i nr 2 mellan stenarna i »golvet» och i nr 8 i den stenskodda förrådsgropen fig. 31, men enstaka korn anträffades dessutom i husgrunderna 1 och 3. »Golvet» i husgrund 2 innehöll dessutom rågkorn samt ärter (*Pisum sativum*), och ett malkorn, viktiga bidrag till frågan om ålänningarnas odling och försörjning under vikingatiden. I sig själv äro dessa fynd icke överraskande, alla ifrågavarande sädesslag voro kända i Skandinavien vid ifrågavarande tid. Från fasta Finland ha i järnåldersfynd hittills anträffats endast korn; en handfull korn låg i en kvinnograv i Saramäki i St. Marie socken nära Åbo.² Graven kan dateras till tiden omkring år 1000.

Ännu återstår att fästa uppmärksamheten på benfynden i Storhagen. I varje husgrund, spridda över alla grävningsrutor, anträffades små brända benbitar. De äro så små, att det oftast är omöjligt att avgöra huruvida det är fråga om människo- eller djurben. Hackman, som också tillvaratagit brända ben i husgrunden vid Eneborg³ förutsätter, att dessa möjligen utgöra människoben: »om dessa brända ben härstamma från likbål för husets avlidna invånare, är deras spridning i små mängder över större delen av husgrunden och dess omgivning oförklarlig» — men avstår från att närmare befatta sig med frågan. För att om möjligt klarlägga, huruvida människoben ingår bland de brända benbitarna från husgrunderna i Storhagen, har professor Niilo Pesonen underkastat dem en granskning. Största delen av benbitarna visade sig vara så små och obetydliga att de icke kunna bestämmas, det är icke ens möjligt att säga huruvida de härröra från människa eller djur, och bland de övriga kan icke en enda med säkerhet tillskrivas en människa, medan ett litet antal utgör djurben.⁴ Snarast torde de brända benen från hus-

¹ NM 10656: 39, 165.

² Kivikoski, *Die Eisenzeit im Awaflussgebiet*, s. 16. Kornet NM 7603: 41, 42.

³ Hackman, *Två åländska husgrunder*, s. 76.

⁴ Dessa ha icke kunnat närmare bestämmas emedan jämförelsematerialet på Zoologiska inrättningen icke ännu är tillgängligt efter evakueringen.

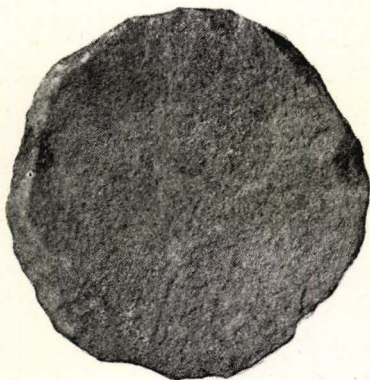

Fig 45. Bearbetad sandsten från husgrund 2. (NM 11325: 64). 2/3.

grunderna alltså utgöra rester av måltider, ehuru det är svårt att förstå huru de vid kokning eller stekning kunnat bli så hårdbrända som faktiskt är fallet. — I den redan ovan (s. 18) omnämnda lilla samlingen brända ben, pärlor och bronsband i husets 2 norra del, som möjligen kan anses ha utgjort resterna av en eldbegängelse, kunde ingen av benbitarna överhuvudtaget bestämmas.

Bland de obrända djurbenen ingå ben av nötkreatur, får och häst, men också ben av räv, hare och sjöfågel. En del av dem anträffades så nära markytan att det icke är möjligt att med absolut säkerhet tillskriva dem till tiden för husgrundernas användning.

Till sist må ännu nämnas förekomsten av slag i husgrunderna 1, 2, 3, 6 och 7. Den förekom emellertid i ringa mängd, endast i husgrund 6 var den rikligare, men icke heller där tillvaratogs mera än ca 1 kg. Husets användning som smedja är icke bestyrkt genom detta, men möjligheten av det kan naturligtvis icke förbises.

Husens användning. Gård eller by?

Man skulle ha väntat, att fornsakerna — åtminstone tillsammans med byggnadsresterna i Storhagen, — hade gett oss tillräckliga bidrag till lösningen av frågan om de olika husens användning och betydelse, men det måste tillstås, att så icke är fallet. Man är tvungen att nöja sig med att framlägga förmodanden och synpunkter, säkra svar kunna icke givas utom i enstaka fall. A priori torde åtminstone husen nr 1, 2 och 5 kunna betraktas som boningshus. Det omsorgsfulla uppförandet och det myckna arbete som nedlagts på dem, såväl som husens dimensioner, tala för boningshus. Dessutom ha dessa tre husgrunder härdat som — ehuru primitiva liksom härdarna i husgrunderna i Storhagen i gemen — äro uppförda med större omsorg än de andras. Man torde med skäl kunna betrakta dem som uppförda för uppvärmning av rummet, icke — åtminstone icke i främsta rummet — för kokning. Husgrund 5 hade en verklig centralhärd (fig. 18), det norra rummet i husgrund 1 hade två regelbundet uppförda och symmetriskt anbragta härdar (fig. 5), husgrund 2 hade i sin västra del ävenså två härdar som bildade ett par, ehuru de voro mindre väl uppförda. — Kokplatserna i hus nr 1 tycktes blivit förlagda till husets södra rum, där små eldstäder och kol och sot anträffades i betydande mängd, och i hus nr 5 utgjorde de två små eldplatserna med en oval stenring och skörbränd småsten i ena ändan säkra kokplatser. Kanhända skola också de mera oregelbundna och i viss mån osäkra eldstäderna i husets nr 2 östra del räknas till dessa.

Andra omständigheter som för dessa husgrunders vidkommande kunna åberopas som belägg för deras användning som boningshus, äro i huset 2 de bågge stolphålen inne i husgrunden nära dess norra vägg, som utpekats som möjliga spår av ett högsäte (se s. 22) och den smala dörröppningen, som är för trång t. ex. för kreatur eller större redskap. För husets 5 vidkommande kan man åter åberopa mullbänken, som tydligen använts som liggplats eller hylla, och

husets hela karaktär av eldhus: timrade väggar, eldstad i mitten, sovplatser längs väggarna, dörren i gaveln, och kanske en svale. Det är också att beakta, att hus 1 säkert och hus 2 möjligen (det stenlagda golvpartiet innanför dörröppningen) haft flera rum.

Det låge nära till hands att antaga, att de stora husen inrymt både människor och husdjur, liksom de danska järnåldershusen,¹ men så tycks icke ha varit fallet. Dörröppningen i hus nr 2 är som sagt för smal för större husdjur, och i hus nr 1 — vars 1,5 meter breda dörröppning icke skulle utgöra något hinder i detta avseende — kunde inga spår efter boskap upptäckas. — Men också av de mindre byggnaderna kan ingen med någorlunda säkerhet utpekas som stall eller fähus eller ens som ett primitivt skydd för husdjuren.

Ändå måste vi räkna med att boskapen hållits under tak vintertid, och att, trots frånvaron av spår därav, något eller några av husen hyst kreatur, eller att det funnits byggnader, som icke lämnat några spår efter sig. I Danmark ha husdjuren som sagt inhysts i samma huslänga som människorna, på Island har man under sagatiden haft särskilda hus för kor, får, getter och hästar. I Sverige har varken stall eller fähus från förhistorisk tid t.v. utgrävts, men också där måste man förutsätta att sådana varit i användning.

För att återgå till de förmodade boningshusen nr 1, 2 och 5 i Storhagen, motsäga icke heller fynden från dem denna deras karaktär. Tvärtom passa det likarmade spännet från husgrund 2 och hängblecket av silver från husgrund 5 utmärkt till inventarier i ett boningshus. Karakteristiskt för hus 1 åter är den rikliga förekomsten av lertrissor. Om de, såsom ovan framhållits, äro att uppfatta som vävtyngder, utgöra heller icke de något hinder för att hus 1 skulle varit ett boningshus, snarare betyga de att så varit fallet.

De övriga husgrunderna i Storhagen uppvisade icke centralhårdar, och eldstäderna eller eldplatserna i dem verkade mer eller mindre tillfälliga, och delvis voro de obetydliga. Detta gäller såväl de två synbarligen av liggande virke uppförda små husen 3 och 6, som de två återstående större, nr 7 och 8.

I husen 3 och 6 gjordes inga fynd, som skulle kunna avgöra frågan: boningshus eller uthus, såvida icke förekomsten av slagg och helt förrostat järn i husgrund 6 betyder, att huset varit i bruk som smedja. Det är emellertid att beakta, att också pärlor ingå i fyndmaterialet från huset, och att förekomsten

¹ Steensberg, *Den danske Bondegaard*, s. 49.

av ett så typiskt kvinno Smycke (de tillvaratagna pärlornas antal utgör dock endast ca 20, och det är knappast fråga om ett helt pärlband) åtminstone i viss mån talar emot denna möjlighet. Också i hus 3 hittades pärlor. Å andra sidan uppvisade ingendera av husgrunderna rester av klining trots att de varit utsatta för eldsvåda, och det är klart, att byggningarna icke varit lertätade. Det torde under sådana förhållanden vara säkert, att byggnaderna icke avsetts för vinterbruk, de ha med andra ord åtminstone icke utgjort permanenta bostäder.¹

Huruvida hus 7 utgjort boningshus eller uthus, måste bli oavgjort; fynden: spännet och kedbiten, tala för det förra alternativet, de oregelbundet uppförda och som det förefaller tillfälligt anbragta eldplatserna för det senare. Det är naturligtvis möjligt och till och med troligt, att icke alla husen i Storhagen varit samtidigt bebodda, utan att t.ex. just hus 7 med sitt mera ålderdomliga byggnadssätt, som har sina närmaste motsvarigheter i folkvandringstidens byggnader, har blivit övergivet för något av de yngre husen. Den primitiva konstruktionen talar också i någon mån för ett uthus.

Återstår så hus 8, av vilket rester bevarats endast i så liten utsträckning, att konstruktionen icke är säker, och som därför också lämnas utanför när det är fråga om att bestämma husens användning.

Det är sålunda icke klart, vilka hus i Storhagen böra betraktas som boningshus, ehuru sannolikheten talar för att nr:is 1, 3, 5 (och möjligen 7) varit sådana, medan husen 3 och 6 knappast utgjort dylika. Det är också sannolikt, att husen vid behov utnyttjades för olika ändamål, även om en viss bestämd uppgift från början tilldelats dem. En varierande eller kombinerad användning av en byggnad förekommer ännu i våra dagar både i Sverige och Finland. Erixon² omnämner, att fähuset i vissa delar av Norrland ännu i våra dagar gärna nyttjas till bostadsändamål, ehuru man har boningshuset på normalt sätt skilt därifrån. »I fähuset kan man sålunda ha bagarstuga, sommarstuga, samlingsplats för bygdens kvinnor när de spinna tillsammans (oppsittkvällar) eller dylikt.» Detsamma har gällt vissa trakter i Finland,

¹ Mowinkel anför i Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1927, s. 3, att dikten Rígsthúla (9 årh.) skiljer mellan att *timra* stugor och *resa* lador, och framhåller att »skulde et hus vaere varmt og luut, måtte det laftes; derfor blev alle vinterhusene gjort av tømmer.» Emot detta kan anföras, att ett hus i primitiv timringsteknik tvärtom är svalt och dragigt, och att t.ex. hos de finsk-ugriska folken det timrade huset först uppträder som sommarbostad.

² Erixon, *Svenska gårdstyper*, s. 3 f.

där stallet eller fähuset om somrarna ibland tagits i anspråk som bostad eller arbetsrum,¹ och där isynnerhet nybyggarbostaden haft en varierande användning.² Förhållandena kunna ha varit liknande under den tid, husgrunderna i Storhagen representera.

Att frågan om bonings- eller uthus icke kan besvaras för varje husgrunds vidkommande, är att beklaga också så till vida, att dess lösning kunde ge svar på en av de centrala frågorna husgruppen väcker: gård eller by? Det vore naturligtvis mest tilltalande att tänka sig en gård med manbyggnad och uthus: skydd för kreaturen, skjul för fodret, smedja, ria, men inga av husgrunderna kunna med säkerhet utpekas som rester av dessa uthus, också om man framhåller karaktären av uthus hos grunderna 3 och 6. Icke heller ge husens läge oss härvid något att bygga på, de bilda icke ett slutet komplex eller en kringgårdad gårdsenhet. Utgöra tre eller fyra av husgrunderna rester av boningshus som samtidigt varit i användning, kan det naturligtvis vara fråga om en verklig by, och i så fall måste vi förutsätta flera uthus som icke lämnat spår efter sig. Det kan emellertid också vara fråga om en större gård. Vi kunna härvid peka på sagornas uppgifter om en gårds olika boningshus; enligt Gudmundssons utredning³ hade man på Island i det 9. och 10. århundradet i allmänhet tre sådana på en gård: stugan, eldhuset och det som nämnes *matbur*, matrummet. Det kan också vara fråga om hem för en storfamilj⁴ där barnen med sina familjer stannat kvar och inrett egna boningshus. I själva verket förefalla båda de senare förklaringarna mera acceptabla än by-teorin och man torde med skäl kunna använda benämningen *gård* om bebyggelsen i Storhagen.

¹ T.ex. i Satakunta, Uleåträsktrakten, Tornedalen, Se bl.a. Manninen. *Pohjan pitkittä perillä*, s. 10, nedre bilden.

² Hämläinen, *Keski-Suomen kansanrakennukset*, s. 35 ff.

³ Gudmundsson, *Privatboligen på Island*, s. 170 ff.

⁴ Erixon, *Gården och familjen*, s. 195 ff.

Husgrundernas miljö.

Om man med tillhjälp av grävningsresultaten försöker skissera den miljö och det samhälle, som framträder i fornlämningarna i Storhagen, kommer man snart till korta: den ofta beklagade fattigdomen på fynd i husgrunderna uppreser svårigheter också i detta avseende. Man är — för att kunna göra sig ens en bristfällig bild av bebyggelsens art och karaktär — tvungen att taga till hjälp de rön och resultat, vilka erhållits från andra undersökningar på Åland, eller i vidsträcktare omfattning från hela den kulturkrets Åland tillhör. Endast i fråga om vissa detaljer ger materialet från Storhagen bestämda svar.

Det är en bondebebyggelse, som vi möta på Åland i slutet av hednatiden, en bebyggelse, som synbarligen vidtagit på 500-talet, och som har sitt ursprung i Mälarområdet.¹ Dess gravfält, ättebackarna, med ett varierande antal högar — *knösar* kallar ålänningen dem — ge åt bygden dess karaktär. Det är möjligt, att äldre järnåldersgravar, närmast då rösen, i framtiden komma att upptäckas här, men denna möjlighet kommer icke att ändra det faktum, att Åland i mitten av första årtusendet e. Kr. i betydande omfång fick mottaga invandrare från Svealand. Under vikingatiden hade bebyggelsen, såsom framgår av gravfältens spridning, brett ut sig över hela det nuvarande fasta Åland, och antalet kända gravfält — närmare 250 — ger ett begrepp om huru tätt befolkad ön i själva verket varit. Högarnas antal torde uppgå till omkring 8000, men det har ursprungligen varit större.

Det är också en bondgård eller bondby, en åländsk inlandsbebyggelse, v möta i Storhagen. Platsen är — enligt den topografiska kartan — belägen 10—15 meter över havet, och avståndet från saltsjön, som numera representeras av Öjsundet, vilket står i förbindelse med Bodafjärd, men som i vikinga-

¹ Hackman, *Germanerna i Finlands förhistoria*, s. 38.

Sverige föreligger ett i grav 562 i Birka¹, och i Finland förekommer ett i inventariet från ett vikingatidsgravfält i Tavastland.²

Det är svårt att avgöra, var åkrarna på gården i Storhagen varit belägna, men som redan omnämnts, funnos norrom husgrunderna så släta och sten-fria partier, att de helt säkert någon gång varit odlade. I närheten förekomma också odlingsrösen. Ett av dessa genomgrävdes år 1945, för att rösens karaktär skulle klarläggas, och det bestod av hopkastade stenar av olika storlek. Något klining, slagg, krukbitar och järnfragment, synbarligen ditkomna under olika tider, tillvaratogs också. Krukbitarna tillhöra ett rödbrunt, drejat lerkärl, påmålat med svart och grönt, säkert icke förhistoriskt. — Området österom Storhagen, de nuvarande åkrarna, har möjligen också varit uppodlat åtminstone delvis, eller utgjort betesmark för kreaturen. Åkerlapparna torde icke ha varit betydande under ifrågavarande tid.

Bland djurbenen från Storhagen återfunnos ben av både husdjur (häst, nötkreatur, får) och skogsdjur (hare, räv). Det är emellertid endast ett tillfälligt, obetydligt material som bevarats och det kan därför icke på något sätt vara utslaggivande. Nötkreatur, svin, får, häst och hund ha med säkerhet förekommit bland husdjuren under husgrundernas tid. Betsel — ett osäkert fragment av ett sådant härrör från Storhagen — ha ofta anträffats i fynden på Åland, de bandformiga isbroddarna från Storhagen — också de vanliga föremål — ha suttit i hovarna på hästen. Hästskor tyckas icke ha varit i bruk under förhistorisk tid. I andra fynd förekomma stora saxar, av vilka åtminstone en del har utgjort fårsaxar, och en koskälla från en grav talar om förekomsten av nötkreatur. Men för att få en allsidig uppfattning om husdjursbeståndet på Åland under vikingatiden, borde benmaterialet från alla fynd granskas och bestämmas. I ättehögar återkomma ofta djurben.

Man var under denna tid i mångt och mycket hänvisad till egen produktion. Hantverkare funnos i städerna, Birka och Sigtuna, och säkert köptes ett och annat, i synnerhet dyrbarare saker där, medan till vanligt bruk nödvändiga föremål tillverkades hemma. De enkla lerkärl, som förekomma i åländska fynd, alltid tillverkade utan drejskiva, voro hemmagjorda — tillverkningen av lerkärl betecknas i regel som kvinnogöra — och detsamma var

¹ Arbman *Birka I*, pl. 185: 12. Dessutom har ett fynd med tre plogjärn gjorts i Råby, Lohärad sn. (Statens Hist. Mus., Stockholm 699 1).

² NM 10896: 76 från Vänä (Vanaja).

säkert fallet med trä- och näverkärlen. Textilkonsten stod av allt att döma högt, och textilhantverket dokumenteras i Storhagen genom vävtyngderna. I andra åländska fynd har man dessutom funnit sländtrissor, nålar och de redan omnämnda saxarna. Vidare utfördes smide till gårdens eget behov.

Vi veta icke mycket om kosthållet. De viktigaste uppgifterna härom ge kanske just sädesresterna från Storhagen. Maltkornet, som fanns bland dessa, ger belägg för att ölbryggning förekommit.

Att handeln utgjorde ett viktigt näringsfång också för Åland under vikingatiden få vi icke glömma. Såsom av skattefynden framgår,¹ deltog ålännin-garna i vikingafärderna österut som krigare eller sjömän eller — det är icke uteslutet — som färdföretagare med egen båt. Det var dessa färder som förde med sig välståndet som återspeglas i silverfynden. Silvret var tidens värde-metall.

Gården i Storhagen var icke liten. Det måtte ha varit en burgen man, som för 1000—1200 år sedan kunde uppföra och bebo den. Den största av hus-grunderna står, vad dimensionerna beträffar, icke efter en vanlig bondgård i våra dagar, om än inredningen var primitiv (hårdarna!). Någon väg, som fört till gården, kunde icke med bestämdhet uppsåras. Måhända fanns icke en sådan, måhända gick stigen över bergknallar och höglänta ställen, liksom den gick till många gårdar på Åland ännu för några tiotal år sedan. Möjligen fanns en stig, där vägen till Kullaö går fram ännu i dag som är, eller där skogsvägen från den nuvarande byn leder söderut genom Storhagen. Över-huvudtaget veta vi intet om vägsystemet på Åland under ifrågavarande tid. Inga runstenar markera här vägarna liksom i Uppland.

Den viktigaste färdleden var likväl sjövägen. Såsom framgår av Dreijers karta fig. 46 var Åland, också det som vi nu kalla fasta Åland, ännu under vikingatiden en samling öar. Sjövägen stod man i förbindelse med stora världen, framför allt med Birka.

Dreijer² har tyckt sig kunna konstatera, att de fasta fornlämningarna från Ålands vikingatid ådagalägga, att en social skiktbildning knappast förefunnits i det åländska samhället, och att de ledare, som valts bland den egna befolk-ningen ej synas ha förmått svinga sig upp till en högre social nivå, som i ekonomiskt avseende skulle för dem medfört bättre villkor än vad folket i

¹ Nordman, *Schatzfunde und Handelsverbindungen*, s. 274.

² Dreijer, *Ålands forntid och forntida minnesmärken*, s. 33. f.

gemen hade. Han menar, att detta sakförhållande klarlägges genom avsaknaden av speciella hövdingagravar med rikare utstyrsel, och framhäver, att Åland sålunda i avseende å den sociala strukturen märkbart skiljde sig från Uppland och de övriga Mälarlandskapen. Må så vara, att ättehögarna på Åland i gemen äro fattiga, en viss olikhet i rikedom och utstyrsel kvarstår ändå. Det finns vikingatidsgravar med vapenutstyrsel, liksom det finns kvinnogravar med en präktig smyckeuppsättning, medan flertalet gravar innehåller endast något föremål. Det är en betydande skillnad härvidlag mellan gravarna, och det förefaller naturligt att tillskriva de rika gravarna t. ex. husbonden eller värdinnan på gården, medan de fattigaste säkert utgjort tjänstefolkets eller helt enkelt slavernas gravar. Också i Mellan-Sverige äro gravarna i vikingatidens bygravfält — om än genomgående betydligt rikare än på Åland — jämnare i utstyrsel än som var fallet under vendeltid. Och fränsett rikedom och personlig förmåga, som givetvis utgjorde grunden för en viss social olikhet, voro alla fria män i Sveariket i teorin jämnställda och röstberättigade vid tinget, och deras utvalda män utgjorde rådet, som i verkligheten styrde landet med en svag konungamakt vid sidan. Skillnaden i förmögenhet och rikedom mellan Uppland och Åland var betydlig, men en motsats i den sociala strukturen kan knappast påvisas.

Alla de viktigare fyndföremålen från Storhagen utgöra former, som ha sina motsvarigheter i Mälarområdet — Birka, det vill säga, de tillhöra den mellansvenska kulturkretsen. Det är ingalunda överraskande: den svenska befolkningen, som på 500-talet fick fotfäste på Åland, blev bestående, och någon lucka i utvecklingen kan icke påvisas. Det är också påfallande, hur rent mellansvenskt fornsaksbeståndet i sin helhet är på Åland, och hur få gotländska eller finska former som ingå i det. Från vikingatiden torde ett nyligen funnet djurhuvudformigt spänne från Liby i Saltvik utgöra det enda säkra gotländska föremålet,¹ från Finland åter härstamma två runda spännbucklor funna i Geta,² en fragmentarisk armring från Finström-Svartsmara (FFT 45, s. 207, fig. 6) samt möjligen några hästskoformiga spännen med piggar på ändknopparna och några fingerringar.³ Däremot ha ålänningarna uppehållit

¹ Ålands Museum 148.

² NM 422.

³ Från tiden omkring år 700 — alltså före vikingatid — härrör ett gravfynd med finska vapenformer från Södergård i Långbergsöda by i Saltvik, och från en grav i Tommosas, Bertby, Saltvik, föreligger en kort ango (FFT 42: 1, s. 1 ff.)

kontakt med Ryssland utom i vikingatid också tidigare.¹ I allt sluter Åland sig under vikingatiden till den mellansvenska kulturkretsen. Det är en omständighet som det gäller att hålla i minne, när man går in för ett försök att klarlägga byggnadstypernas ursprung på ön.

¹ Kivikoski, *Eisenzeitliche Tontatzen*. Nordman, *Schatzfunde*.

Hustyperna.

Som ett gemensamt drag för samtliga husgrunder i Storhagen gäller den firsidiga formen, som också dominerar på hela det nordiska området under järnåldern, såväl på det svenska fastlandet som på de stora Östersjööarna, i Danmark och Norge, och längre västerut på de atlantiska öarna. Från området österut äro lämningarna av järnåldershus mycket sällsynta, men också här förekomma sparsamma rester av firsidiga byggnader.

Om man än vid okulär besiktning av husgrunderna i Storhagen kunde upptäcka olikheter mellan dem endast beträffande deras dimensioner och orientering, visade utgrävningen, att konstruktionen av de hus de företrädde ingalunda var densamma hos alla. I själva verket ha vi här att räkna med tre olika byggnadstyper, nämligen 1) det lerklinade, av stolpar och flätverk uppförda huset, 2) det synbarligen av liggande virke uppförda (timrade) huset och 3) takhuset. Den förstnämnda typen representeras av husgrunderna 1 och 2, den andra av nr 3 och 6 (samt möjligen nr 5 och 8), och den tredje av nr 7. Det är givetvis av stor betydelse, att alla tre typerna äro företrädde på samma plats och att de alltså äro samtidiga och tillhörande ett och samma kulturområde, icke olika skarpt begränsade kulturkretsar.

Till den förstnämnda typen, det lerklinade flätverkshuset, höra de två största och mest uppmärksammade husgrunderna i komplexet. De äro, som ovan framhållits, uppförda av stolpar, som upprests i en stenläggning innanför en yttre stenrad av större stenar, som markerar fornlämningen. Stolphålen, som utvisa platsen för dessa stolpar, äro lodräta och omgärdade med stenar. Mellan stolparna har funnits ett av grenar och ris uppfört flätverk, som överdragits med lera. Spår inne i huset av ett stolpverk, som uppburet taket, kunde icke upptäckas i någotdera av husen, och det förefaller som skulle väggarna fått uppbära hela taket. Man kan fråga sig om bärkraften hos dem verkligen var så stor, att detta var möjligt, eller om man måste räkna med

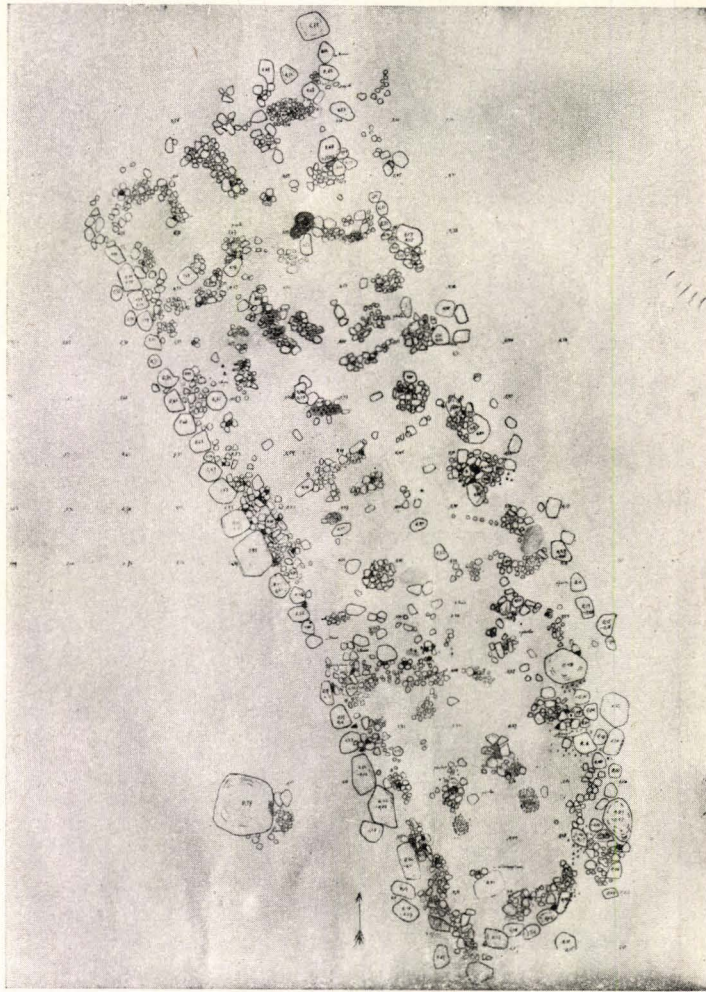

Fig. 47. Husgrund A på Eneborgsbacken i Lagmansby, Saltvik sn.

stöd som icke lämnat några spår. Ett säkert svar kan icke givas. Tvärväggarna ha givetvis i någon mån fördelat tyngden.

Det lerklinade flätverkshuset är på Åland företrätt bl. a. av de av Hackman och Kampman (Kenttämaa) åren 1923 och 1924 undersökta och av Hackman publicerade husgrunderna A och B på Eneborgsbacken i Saltvik-Lagmansby.¹ De tillhörde ett komplex, som omfattade ett tiotal husgrunder, mer eller

¹ Hackman, *Två åländska husgrunder*.

mindre tydliga. Båda uppvisade ansevliga dimensioner: hus A mätte 6—8 m i bredd och ca 24 m i längd, hus B ca 7 m i bredd och synbarligen omkring 12—13 m i längd. Till dimensionerna stå de alltså nära husen 1 och 2 i Storhagen, liksom de också i andra avseenden uppvisa påtagliga likheter med dessa.

Husgrund A (fig. 47) begränsades liksom hus 1 och 2 i Storhagen av en kantrad stora stenar. Kanten var synnerligen tydlig i väster: en svagt buktande rad av nära intill varandra lagda stenar, av vilka de flesta voro låga och platta, men några högre och toppiga. Den östra sidan var mindre tydlig och det var uppenbart, att stenar blivit bortförda därifrån. Innanför den yttre stenraden funnos i hus A stenläggningar av mindre stenar, som på ett flertal ställen uppvisade omsorgsfullt kantade stolphål, således alldeles samma system, som vi mötte i husen 1 och 2 i Storhagen, ehuru stenläggningarna icke som i dessa bildade ett sammanhängande bälte, utan uppvisade luckor. I hus A voro stolphålen också ofta anbragta 2 och 3 intill varandra, medan de i Storhagen förekommo blott ett och ett. Möjligen har väggen i hus A förstärkts och flätverket säkrare fastgjorts på detta sätt, möjligen — och det förefaller mera sannolikt — ha de ursprungliga stolparna ersatts med nya omedelbart intill de äldre, medan dessa ännu stodo kvar.

Huset A tycks liksom nr 1 i Storhagen ha varit avdelat genom tvenne tvärvägg — två rader mindre stolphål, som löpa tvärs över husgrunden, förklaras av Hackman otvivelaktigt riktigt på detta sätt. I hus 1 i Storhagen var dörröppningen, som vi minnas, förlagd till östra långväggen, och tvärväggarna hade sin plats på båda sidorna om dörröppningen, så att rummet mellan dem närmast kunde betraktas som en smal förstuga. I detta avseende ger hus A en annan bild: ingångarna, som varit två, voro förlagda i husets gavel-sidor, och för att komma in i det mellersta rummet, måste alltså det ena av gavelrummen passeras. Dörröppningen i norra väggen flankerades i riktning inåt huset av två parallella, ca 1,75 m långa stensättningar, den i södra väggen hade åtminstone på vänstra sidan om ingången en stenrad. Dörröppningens läge utgör sålunda en betydande olikhet mellan hus A å ena sidan och husen 1 och 2 i Storhagen å den andra. Också hus 2 hade ju ingången på ena långsidan.

En annan anmärkningsvärd olikhet utgör det takbärande stolpsystemet i hus A. Inne i huset anträffades nämligen ett antal friliggande stolphål (lik-

nande dem i hus 7 i Storhagen), som Hackman förmodar ha utgjort grunden för takstöttorna, ehuru endast *ett* säkert par kunde konstateras och, som han säger, »några fullt klara och odisputabla detaljer kunna icke utläsas ur de ovannämnda stolphåls läge». Det föreligger ingen anledning att betvivla riktigheten av Hackmans uppfattning i detta avseende, i synnerhet, som han framhåller, stolpverket icke nödvändigtvis behöfde förutsätta stolphål: stolparna kunna ha stått på platta stenar, som voro rätt talrika inom husgrunden.

Hus B på Eneborgsbacken saknade kantraden av stora stenar, den antydes på sidorna endast av mer eller mindre glesa stensättningar av huvudsakligen små stenar. Invid husgrunden kunde uppvisas endast *ett* stensatt stolphål, men inne i huset fanns en grupp om fyra parvis mot varandra liggende stensättningar, av vilka två omfattade tydliga stolphål. Förmodligen ha även de andra två utgjort underlag för stolpar, och av detta att döma ha vi här att göra med en liknande takbärande stolpkonstruktion som i hus A. Då emellertid husgrunden delvis blivit förstörd före grävningen och den därför icke kunde undersökas i sin helhet, äro vi i mycket överlämnade åt gissningar beträffande husets konstruktion. Hackman antar att detta hus, liksom hus A, utgjort, som han säger, ett resvirkeshus. Stolpverket inne i byggnaden och ingången i gaveländan av huset äro gemensamma drag för dem båda. Men det gäller att framhålla, att konstruktionen hos hus B ingalunda är klar, och att det lika väl kan utgöra ett takhus som ett lerklinat hus med stolpar och flätverk.

Stolpverket inne i husen på Eneborgsbacken är ett drag, som dessa ha gemensamt med husen av kämpagravsform på Gotland och Öland. Ingångens läge i husets gavelsidor är detsamma som i de gotländska husen. Men dessa likheter motivera knappast att hänföra de åländska husen till gruppen av kämpagravshus, som någon gång blivit gjort. Såväl husen i Storhagen som åtminstone hus A på Eneborgsbacken tillnöra gruppen lerklinade, av stolpar och flätverk uppförda hus.

Denna hustyp är emellertid på andra håll ganska svagt representerad i materialet av den yngre järnålderns byggnadsrester. I Finland förekommer klining ofta i anslutning till gravfält och boplatser (se nedan, s. 80), antingen i till genomskärningen trekantiga stycken, som måste ha utgjort tätningen i fogen mellan två stockar, eller också med avtryck av kvistar och ris. De

senare ha tillhört flätverkshus, de förra timrade byggningar. Bland de förstnämnda äro bitarna från boplatsen vid Gullydynt i Vörå bland de viktigaste (se nedan). Men ingen tydlig grund av ett lerklinat flätverkshus har tills vidare undersökts på Finlands fastland.

Mycket sparsamma äro resterna av klinade flätverkshus från yngre järnåldern också i Mellansverige, det område, där man främst skulle vänta sig motsvarigheter till de åländska husgrunderna. Härvid må omnämnas Hj. Stolpes upptäckt av lerklining i Svarta jorden på Björkö, som utvisar, att i vikingastaden Birka förekommit såväl flätverkshus som timrade hus, båda tätade med lerklining.¹ Tyvärr ha inga så omfattande undersökningar utförts i Svarta jorden, att vi skulle ha noggrannare uppgifter om dessa byggnader; vi äro underrättade varken om deras form eller dimensioner.

Det kanske viktigaste av de ifrågavarande husen är det lilla, av tättställda smala stolpar uppförda huset i Sigtuna, undersökt och publicerat av Arbman.² Stolparna ha här varit intappade i en syll på ca 15 cm:s avstånd från varandra, och mellan dem ha riskvistar flätats, varpå väggarna tätats med lera och jord både på ut- och insidan. Vid undersökningen stod en del av den norra väggen ännu kvar till 1—1,5 dm:s höjd, men föll sönder vid minsta beröring.

Huset var mycket litet, $3,35 \times 4,65$ m, och kan icke direkt jämföras med de åländska lerklinade byggnaderna, vare sig till dimensionerna eller stolparnas anläggning — de åländska husen sakna ju syllstock och stolparna äro uppresta i en stenläggning. Sigtunahuset ger oss emellertid bevis för, att fyrsidiga klinhus med stolp- och flätverk varit i användning i Mellan-Sverige i slutet av vikingatiden. Arbman daterar huset till 1000-talet.

I Sigtuna har anträffats rester också av ett annat klinhus (1923), konstruerat på samma sätt som det nyss omtalade, men icke lika väl bevarat.

Ytterligare ett antal andra husgrunder i Mellan-Sverige ge oss anledning att förutsätta klinade flätverkshus, ehuru de icke kunna tidsbestämmas såsom husen i Birka och Sigtuna. Här avses i främsta rummet de flera gånger i litteraturen omnämnda och avbildade husgrunderna i Alunda socken, Uppland, som Almgren undersökt och publicerat.³ Två av dem härrörde från

¹ Arbman, *Birka I*, s. XVIII f.

² Arbman, *Bidrag till kännedomen om det äldsta Sigtuna*, figg. 127—130.

³ Almgren, *Alunda sockens fornminnen*, s. 343, fig. 20, s. 346, fig. 22.

Källberga, en från Happsta i nämnda socken. Alla voro rektangulära, men huset i Happsta hade en avrundad södra gavel, medan stenarna i den norra saknades. Dess längd var 27, bredden 8 meter. Liksom husgrunden i Happsta bildades de båda husgrunderna i Källberga av enkla rader stenar. Den mindre av de sistnämnda utgjordes av en något oregelbunden rektangel, $7,5 \times 17$ m stor, den andra hade samma form, ehuru stenarna i den delvis voro större och dimensionerna $11-12 \times 26$ m. På grund av gravfälten i närheten håller Almgren för troligt, att Källberga- liksom Happstahuset härrör från yngre järnåldern.

Flera forskare tyckas vara av den uppfattningen, att både Källberga- och Happstahuset haft väggar uppförda av nedpålade väggstolpar och flätverk.¹ Stolparna skulle ha uppförts i marken innanför stenraden eller vilat på stenarna. Ingen lerklining anträffades emellertid vid grävningen, och frågan kan knappast anses definitivt avgjord. I det mindre av Källbergahuset anträffades fyra stolphål i mitten av husgrunden, och Almgren antar, att stolparna i dem uppburit takresningen, medan Stenberger² förmodar, att de uppburit ramen kring rökfånet i taket. I samma hus funnos också de redan ovan omtalade tvenne stolphålen som Almgren uppfattade som grunder för högsättestolparna. Om väggarna verkligen bestått av upprättstående stolpar, som rests innanför stenraden, verkar det egendomligt, att inga spår av dem kunde upptäckas, fastän stolphålen inne i huset voro så välbevarade.

Också ett antal husgrunder från Östergötland, undersökta av Nordén,³ utgöra rester av rektangulära lerklinade hus av stolpar och flätverk, men icke heller de kunna närmare dateras. Ovalt till formen förefaller ett hus i Tösta, Hölö socken, Södermanland, ha varit,⁴ och oval är den ofta avbildade planen av ett hus från Augerum i Blekinge.⁵ Det förstnämnda kan icke tidsbestämmas, det senare kan med en viss reservation tillföras vikingatiden. Vad huset från Augerum vidkommer, har det sannolikt dock, såsom Arbman⁶

¹ Så t. ex. Stenberger, *Öland*, s. 189 och Arbman, *Haus und Hof im nordischen Raum.*, s. 102 f. Det gäller emellertid att framhålla att Grieg anser husgrunden utgöra lämningar av en timrad byggnad (Viking I, 1937, s. 116).

² Stenberger, a. a. s. 160.

³ Nordén, *Östergötlands järnålder I*, s. 43 ff.

⁴ Åberg, *Das Haus zu Tösta*. Mannus XIII, 1921, s. 104 ff.

⁵ T. ex. Almgren, *Sveriges fasta fornlämningar*, 3. uppl. s. 20, fig. 8.

⁶ Arbman, a. a., s. 103.

framhåller, i verkligheten varit rektangulärt, men kanske haft rundade gavlar för ett valmat tak.

Från vikingatiden härrör ett av stolpar och flätverk uppfört klinat hus från Levide på Gotland, undersökt av Lithberg. Grundvalen utgöres av tre rader koncentriskt lagda stenar, på vilka väggstolparna rests, och själva huset tycks ha haft oval form. Taket har uppburits av två rader resta stolpar, inalles 4 par. Brända lerstycken uppvisa avtryck av riskvistar. Ingången har varit förlagd till västra långsidan. Fynden i husgrunden, främst ett djurhuvudformigt och ett dosformigt spänne, ge en säker datering till vikingatid.

I samband med de lerklinade husen från Sveriges järnålder borde kanske också den stora husgrunden på Onbacken i Bollnäs köping, Hälsingland,¹ anföras, ehuru husets konstruktion icke är tillfredsställande klarlagd. Det har synbarligen utgjort en tempelbyggnad, femskeppig och mäktig till dimensionerna.

De ovannämnda fornlämningarna utgöra så gott som hela det material beträffande lerklinade, av stolpar och flätverk uppförda hus, som vi ha från Sveriges järnålder. Materialet är icke stort och i många fall svårttytt, men det visar, att typen varit i bruk i Mellansverige (liksom i andra landsdelar) under vikingatiden. Direkta motsvarigheter till husgrunderna på Åland föreligga icke, det lilla stadshuset i Sigtuna med syllverk skiljer sig i många avseenden från de stora lerklinade flätverkshusen på Åland. Man ville dock gärna förutsätta, att framtida grävningar, främst i Mälardalen, komma att bringa i ljuset verkliga motsvarigheter till de lerklinade husen från Åland. Det förefintlga materialet berättigar till att vänta sig detta. Men t.v. kunna vi på goda grunder härvid tala om en speciellt åländsk hustyp.

Det lerklinade stolp- och flätverkshuset går långt tillbaka i tiden. Redan från yngre stenåldern äro såväl fyrkantiga som runda hus med denna konstruktion belagda från den europeiska kontinenten² och i Tyskland fortlöper utvecklingen kontinuerligt genom bronsåldern till järnålderns lerklinade hus. I Skandinavien förekomma likaledes lertätade flätverkshus — både runda

¹ Planen återgiven t. ex. i Almgren, *Sveriges fasta fornlämningar*.

² Här hänvisas endast till Stenbergers ypperliga sammanställning (*Öland*) samt till samlingsverket Haus und Hof im nordischen Raum.

och fyrkantiga — redan under neolitisk tid,¹ och från bronsåldern är det klinade huset belagt i landet genom husgrunden i Boda, Breds socken, Uppland,² samt genom ett antal husurnor.³ — Under järnåldern är det lerklinade huset sällsynt i Danmark och ger vika för jordväggshuset och senare stockhuset. Sporadiskt uppträder det dock ända in i historisk tid.⁴ Sålunda förefaller det som om linjen från stenålderns lerklinade hus till brons- och järnåldern skulle vara enhetlig såväl i Danmark som i Sverige, och att vikingatidens lerklinade hus bygger på urgamla traditioner. Till Åland har byggnadssättet antagligen kommit med de uppsvenska bebyggarna, som vid tiden omkring år 500 tyckas ha koloniserat ön. Huset A på Eneborgsbacken härstammar redan från 600-talet, hus 1 från Storhagen kan vara från samma tid. Att typen på Åland uppvisar särdrag väcker icke förvåning.

Den andra byggnadstypen, som vi möta i Storhagen, är huset med knuttimring, representerat av husen 3 och 6, möjligen också 5 och 8. Inga rester av trävirket äro bevarade, men de jämna enkla stenraderna såväl som husets anspråkslösa dimensioner och frånvaron av stolphål tala för en byggning uppförd av liggande virke, en timrad stuga.

Det knuttimrade huset är mycket sparsamt representerat i det förhistoriska materialet, beroende på, att lämningarna av ett sådant äro svåra att upptäcka, om stockarna legat direkt på marken och huset icke brunnit ned, utan långsamt förfallit och förmultnat. Detta gäller förnållandena såväl i Sverige som i Finland. Lerkliningsbitar med trekantig genomskärning, vilka säkert ha suttit i fogarna mellan stockar, äro kända från vartdera landet. Från Finland härröra sådana bl.a. från Palviala i Karkku (6945: 10), Vaih-mala i Lempäälä (7470: 4), Kjuloholm i Kjulo (Cleve, *Skelettgravfälten i Kjuloholm*, s. 165), Lågpeltkangas i Vörå (Tegengren, FFT 40, s. 130 f.) samt boplatsoområdet vid Gulldynt i Vörå (8077: 207). Bitarna från Kjuloholm,

¹ I Danmark t. ex. i Troldebjerg på Langeland (Winther, *Troldebjerg*, s. 6 ff., Steensberg, *Den danske Bondegaard*; i Sverige t. ex. i Vrå i Södermanland (Florin i *Haus und Hof im nordischen Raum*).

² Almgren, *En uppländsk bronsåldershydda*.

³ Thordeman, *Förhistoriska hus typer*.

⁴ Steensberg, *Den danske Bondegaard*. Ett lerklinat flätverkshus från Vendsyssel på Jylland härrör från århundradena närmast vår tidräkning, att från Ginderup i Thy, också på Jylland, från de första århundradena e. Kr., ett från Oksbøl, västra Jylland, från tiden omkring år 500, och den äldsta av tomterna, i gård nr 9 i Hejninge, nära Slagelse i Sjælland, från 1200-talet.

funna i stenläggningen ovanpå grav B 10, och Lågpeltkangas, härstammande från ett röse, hänga säkert ihop med begravningsritualen. I det förstnämnda fallet är det fråga om ett fyrsidigt timrat bålhus i vilket likbränningen skett (fig. 48),¹ i Kjuloholm utgöra bitarna synbarligen lämningar av en byggnad som brunnit och de ha samlats över en skelettgrav.² Till samma grupp gravhus kunna de osäkra resterna av en byggnad i ett röse i Kirkkovainio i Karkku

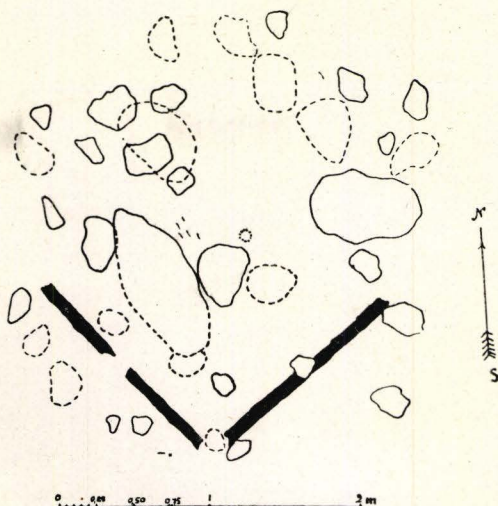

Fig. 48. Plan av ett röse på Lågpeltkangas, Vörå.

hänföres.³ I detta sammanhang må också omnämnas de kliningsbitar som anträffades på gravfältet på Katajamäki av Isokylä i Uskela och som enligt Äyräpää,⁴ hört till ett lergolv under likbålet. Genomskärningen hos de sistnämnda är icke trekantig, och avtrycken äro av runda pinnar, grenar mm.

Bitarna från Palviala, Vaihmala och Guldlynt härstamma däremot icke direkt från gravfält, men från närheten av dylika, och det är närmast fråga om verkliga bostadsfynd. Grävningar har företagits endast på Guldlynt. Under grävningarna⁵ upptäcktes där rester av åtminstone två byggnader, av vilka den ena var liten, endast 2,5 meter i fyrkant, och synbarligen uppförd i timmerkonstruktion, såsom förkolnade stockar, påträffade i längdriktning längs väggarna, gävo anledning att förmoda. Lerklining, som var rikligt företrädd, uppvisar emellertid icke här den trekantiga genomskärning, som man skulle förutsätta hos lertätning mellan stockar. — Något lägre i terrängen anträffades lämningar av en större byggnad, synbarligen ca 8 × 14 meter stor, vilken delvis uppförts av liggende virke — mörka spår av stoc-

¹ Tegengren, *Om likbränning i hus*.

² Cleve, *Skelettgravfälten i Kjuloholm*, s. 56 f.

³ Tallgren, *Suomen muinaisuus*, s. 124, not 1.

⁴ Europaeus, *Gravfynd i Uskela*. FM 1914, s. 23 ff.

⁵ Uppgifterna enligt prof. Äyräpääs muntliga meddelande.

kar iakttogos i marken —, delvis kanske av resvirke, såsom en del stolphål kunna antyda. Fyndplatsen tycktes emellertid innehålla rester av flera olika byggnadsskikt, vilket försvårade iakttagelserna. En myckenhet stolphål t.ex. kunde icke sättas i system.

Inga daterbara fynd gjordes vid grävningarna, men det är sannolikt att byggnadsresterna härröra från samma tid som gravfältet på Gullynt, d.v.s. från tiden 400—700.

I närheten av fyndstället för lerkliningen i Vaihmala i Lempäälä har anträffats några föremål från folkvandringstiden, som tyda på gravar. Fyndet i Palviala i Karkku åter gjordes intill ett stort brandgravfält från tiden 600—1000. Det verkar troligt att huslämningarna på dessa ställen äro samtidiga med gravfynden och att det alltså verkligen är fråga om förhistoriska byggnader. Också annars finns det prov på, att avståndet från bostäderna till gravfältet icke var stort. Den osäkra husgrund som Cleve anför från Kjulo-holm (Cleve, a.a. s. 47 f.) ligger mellan tvenne gravfält, den av Äyräpää undersökta huslämningen i Ristimäki i S. Karins tätt intill gravfältet (Kivikoski, *Die Eisenzeit im Auraflussgebiet*, s. 7 f.), och de av Hackman undersökta förmodade hyddbottnarna i Lunkankulla i Tenala nära brandgravar.

De äldsta daterbara resterna av timrade hus i Finland synas gå tillbaka till yngre folkvandringstid såsom fynden från Lågpeltkangas och Gullynt låta oss förmoda. I Sverige är timringen som teknik känd från ett några hundra år äldre fynd, graven med hoptimrad kista i Gödåker, Uppland.¹ Ekholm anser att kistans trävirke, som uppvisar en del urtagningar, fyrkantiga och rektangulära hål, tidigare varit använt till något annat ändamål, troligen ett hus. Det timrade huset i Sverige skulle då gå tillbaka åtminstone till tiden för Gödåkersgraven, det vill säga till 300-talet. Det må också framhållas, att Lundberg² satt det timrade huset i Sverige i sammanhang med vendelkulturen och att han förmodar, att det introducerats i Skandinavien »under de omstörtande folkvandringar och strider, om vilka vi äga olika vittnesbörd bland annat i de stora mossfynden i Danmark och i de skövlingar vilka på 500-talet synas ha övergått särskilt Öland och Gotland». Å andra sidan är det ingalunda uteslutet, att det är fråga om östligare inflytanden:

¹ Ekholm, *Gravfältet vid Gödåker*, avb. 167—169.

² Lundberg, *Svensk bostad*, s. 30.

Erixon t.ex. har antagit, att typen kommit till Sverige över Weichsel- och Oderområdena.¹

I Norge visar en gravkammare från Setrang i Norderhov i Ringerike,² att timringen också där går åtminstone så långt tillbaka i tiden som till 300-talet. Från vikingatiden är tekniken i Norge belagd genom den delvis timrade gravkammaren från Gokstad-skeppet,³ liksom genom några andra av de norska skeppsgravarnas dödskamrar. Till de norska timrade byggnaderna hänför Grieg också några husgrunder med smala grundvalar av sten.

Det timrade huset på kontinenten går långt tillbaka i tiden, vilket framgår t.ex. av Griegs sammanställning av timrade förhistoriska hus.⁴ Spår av dylika förekomma redan i yngre stenålderns påbyggnader i Schweiz. Det timrade huset är också belagt från bronsåldern och från hallstatttiden, och det tycks ha sin tyngdpunkt dels i Schweiz, dels i Östeuropa. Det är barrskogsområdets givna byggnadssätt, endast där fanns lämpligt material: långa och raka stockar, medan man i lövskogsområdet och i skogfattiga trakter måste lita sig till andra byggnadssätt. Erixon⁵ har påpekat, att timringen är synnerligen högt utvecklad hos slaverna, och antar, att de finska folken i stor utsträckning mottagit timmerkonsten av dem. Å andra sidan har på filologiska grunder antagits, att östersjöfinnarna senast vid tiden kring Kr. födelse, det vill säga före slavernas stora utbredning i Östeuropa, lärde sig uppföra timrade byggnader av de baltiska folken.⁶ Arkeologiska belägg för någondera uppfattningen föreligga icke; överhuvudtaget äro byggnaderna från äldre järnåldern så gott som okända både i Östbaltikum och norra och mellersta Ryssland. De tidigaste timrade järnåldershus jag känner från sagda område härröra från övre Volga. Här undersökte Tretjakov 1934—1935 vid mynningen av floden Sonohta (ca 20 km nedanom Šeksna's utlopp i Volga) en befäst boplats (gorodišče, där bl.a. utgrävdes resterna av 11 hus. Platsen har varit utsatt för eldsvåda och övergivits efter den, så att de förkolnade resterna av byggningarna bevarats. Av husen ha 8 synbarligen uppförts av liggande virke, i enkel knuttimring,

¹ Erixon, *Några bidrag till det nordiska husets historia*, s. 150.

² Grieg, *Gravkamrene fra Oseberg og Gokstad*, s. 98.

³ Grieg, a. a., s. 75 ff.

⁴ Grieg, a. a.

⁵ Erixon, *Några bidrag*, s. 148.

⁶ Suomen suku. III, s. 249 med litteraturanvisningar.

medan två uppvisade spår av upprättstående väggstolpar. Platsen har bebotts under en relativt kort tid, enligt Tretjakov under IV—V århundradet e.Kr. Det är också av intresse att Tretjakov förmodar att den dåtida befolkningen vid övre Volga, som (liksom fynden i Sonohta visa) haft timrade bostäder, utgjordes av nordliga östslaver (krivitser) medan de finska stammarna i grannskapet ännu använde halvt underjordiska bostäder, »zemljanka».

Men låt oss återvända till Åland. Varifrån har timmerkonsten kommit till ön? Har den följt med inflyttarna från Mälardalen, där åtminstone tekniken var känd vid ifrågavarande tidpunkt, eller har den kommit österifrån, t.ex. från Okatrakterna, med vilka ålänningarna stått i kontakt redan under yngre folkvandringstid, eller härleder den sig från Finland? Frågan kan icke med säkerhet besvaras, men Gödåkersfyndet tynger till förmån för det första alternativet.

Den tredje byggnadstypen som är företrädd i Storhagen, är det primitiva takhuset, representerat av husgrund 7. Taket har uppburits av fyra par stolpar, en anordning, som är karakteristisk för de skandinaviska husen av kämpagravsform, vilka egentligen — som Stenberger framhåller² — utgöres av ett väldigt tak på låg grundval. Typen är synnerligen rikligt företrädd på Gotland och Öland under romersk och äldre folkvandringstid, och uppträder, ehuru mera sporadiskt, också på svenska fastlandet. Kämpagravshuset karakteriseras — förutom av det takbärande stolpverket — av låga grundmurar uppförda av sten och jord, ofta i primitiv skalmursteknik, vilka taket gått direkt ned på. Det åländska takhuset i Storhagen saknar en dylik grundmur och markeras endast av mer eller mindre tydliga stenrader. Det är således icke ett typiskt kämpagravshus.

Stolphålen inne i huset, som voro välgjorda och kantade med stenar, bildade icke raka linjer i husets längdriktning, en omständighet, som ofta iakttagits i kämpagravshusen och som förklarats på olika sätt. Boëthius och Nihlén³ ha i betraktande av detta sakförhållande förutsatt, att parstolparna upptill varit förenade med tväråsar, som uppburit längdåsarna, rekonstruktionen av Lojsta hall⁴ t.ex. är uppgjord på detta sätt. Stenberger däremot

¹ П. Н. Третьяков, К истории племен верхнего Поволжья, s. 51 ff. och 113 ff.

² Boëthius och Nihlén, *Lojsta hall*; Stenberger, *Öland*, s. 191.

³ Nihlén och Boëthius, *Gotländska gårdar och byar under äldre järnåldern* s. 122.

⁴ a. a.

vill göra gällande, att stolparnas läge varit beroende av åsarnas form, och då dessa knappast varit eller har kunnat göras till raka stockar — det är ju på Gotland och Öland fråga om lövträd, — måste stolphålen anpassas efter åsens formgivning.¹ Också stödstolparna ha varit krokiga. Stenberger understryker, att det är fråga om primitiva byggnader och påstår, att en konstruktion lik den av Boëthius och Nihlén är föranledd av en övervärdering av timmerkonstens nivå under ifrågavarande tid (romersk järnålder och äldre folkvandringstid).

För husets i Storhagen vidkommande måste vi nöja oss med att konstatera, att stolparna inne i huset — direkt eller indirekt — uppburit längsgående åsar, mot vilka takveden eller sparrarna vilat. Nedtill voro de nedkilade innanför stenkanten såsom de sneda stolphålen i västra huskanten visade, i öster voro hålen osäkrare.

Huset i Storhagen är yngre än flertalet kämpagravshus, vilka hittills icke äro belagda efter ca 500. Direkt kan det icke heller räknas som sådant. En parallell erbjuder ett hus från Glia i Stockholmstrakten, på platsen för Bromma flygfält, som Hansson undersökt och beskrivit.² I en leråker upptäcktes här en rektangulär stensättning på minst 6 × 13 meter, av vilken den inre delen, en yta på 4 × 8 meter utgjort golvet till ett hus. I golvet fanns 10 stolphål, kringgårdade med större och mindre, ofta på kant ställda stenar. 8 hål lågo i två rader, parallelt med varandra och med golvet yttergräns. Hansson förutsätter, att varje stolppar upptill varit förenat med tvärgående bjälkar, på vilka längsgående åsar vilat, och att grundstommen i väggarna bestått av timmer, som utgått från golvet ytterkant och vilat mot sidoåsarna. Taket skulle ha utgjort en direkt fortsättning på dessa lutande väggar. — Fynden i huset voro mycket fåtaliga, men ett lerkärl av vikingatidstyp ger dock dateringen.

Hanssons rekonstruktion motsvarar i mycket det vi veta om takhuset i Storhagen, ehuru olikheter naturligtvis också föreligga. Så saknar huset i Glia den tydliga stenkant och stolphålen innanför den, som utmärker huset i Storhagen. Gliahuset har åter haft en gavelsvale, över vilken taket och långväggarna skjutit ut.

¹ Stenberger, a. a. s. 193.

² Hansson, *Bromma flygfälts äldre kulturhistoria*, s. 26 ff.

Fig. 49. Parti av Storhagen. På hemväg 1944.

Det är vanskligt att försöka utreda takhusets i Storhagen eventuella förebilder, i sista hand går det tillbaka till det tillfälliga vindskydd, som jägaren eller fiskaren uppfört som tillfällig bostad. Kämpagravshuset, som företräder ett långt utvecklat stadium härav, har av Stenberger satts i sammanhang med västeuropeiska byggnader; sådant det uppträder i Norden under äldre romersk järnålder, är det en främmande företeelse som vandrat upp och nått Norden från väster eller sydväst.¹ Sannolikt ha den äldre järnålderns danska hus härvid spelat en icke obetydlig roll. Likheterna med husen av kämpagravstyp äro påtagliga hos takhuset i Storhagen, men olikheter förefinnas, och åtminstone tillsvidare är det svårt att med bestämdhet förklara dess uppkomst.

Det är ett ganska ringa jämförelsematerial vi ha att arbeta med när det gäller att klargöra de åländska järnåldershusens ursprung. Isynnerhet är bristen på jämförelsematerial från Mellan-Sverige kännbar, det område där man främst väntar sig motsvarigheter. Det har emellertid varit frestande att i det föreliggande materialet söka anknytningspunkter för de åländska

¹ Stenberger, a. a., s. 185 f.

husen, sådana de äro kända från grävningarna i Storhagen, och att försöka ställa dem i sammanhang med det nordiska järnåldershuset.

*

Husgrunderna i Storhagen ligga efter utgrävningen blottade för besökarens blickar. Stensättningarna lämnades i det stora hela orubbade, så att husgrundernas form och utsträckning markeras av stenarna i deras ursprungliga läge. Stolphålen raserades icke. Endast härdarna i husgrunderna genomgrävdes, men därefter lades stenarna tillbaka i någorlunda samma form och på samma ställe som härdarna innehåft. Detsamma var fallet med »golvet» i husgrund 2.

Det kommer emellertid icke att dröja länge, innan husgrunderna åter bli täckta av grönskan. Redan i fjol spirade gräset på de tidigare undersökta tomtningarna. Och gården fortsätter sin tusenåriga sömn.

Gravfältet i Barnängen.

I närheten av husgrunderna i Storhagen finnas, som nämnts, två gravfält, det ena endast ca 50 meter söderut i den till Nygård hemman hörande skogslotten Barnängen, det andra österut från Storhagen, på andra sidan om åkrarna, i byns betesmarker, som bära det gemensamma namnet »Fållorna». Gravfältet i Barnängen omfattar endast 14 högar, medan det i Fållorna innehåller ca 125 gravar, mest högar, fördelade på tre olika grupper.¹ Det är tydligt, att båda gravfälten böra ställas i sammanhang med bebyggelsen i Storhagen. Gravfältet i Barnängen ligger så nära husgrunderna, att saken är självklar, men å andra sidan kan det icke med sitt begränsade antal gravar ensamt ha utgjort gravplatsen för alla döda från samhället. Det talar sålunda indirekt för att också gravfältet i Fållorna bör anknytas till bebyggelsen i Storhagen. Beräkna vi, att den sistnämnda bestått i åtminstone 300 år, ha vi att räkna med 9—10 generationer, och för deras döda är 14 gravar ett alldeles för litet antal. I själva verket kan också gravfältet i Fållorna vad antalet gravar beträffar i sin helhet ha tillhört samma bebyggelse. Var orsaken till förekomsten av dessa två gravfält för en och samma bebyggelse ligger, kan icke förklaras, men ett stort bygravfält och därjämte ett litet, är icke alldeles ovanligt,² om än icke regel. »Hwar släkt hade sin eeghen ättahaga i sin boolstadh», heter det i Olaus Petris svenska krönika.³

En undersökning av gravfältet i Fållorna har icke företagits. För att komma till säkra resultat om dess tidsläge, skulle grävningar i så stor omfattning varit av nöden, att de av ekonomiska skäl icke kunde utföras i samband med undersökningen av husgrunderna. Icke heller ha museerna några fynd

¹ Se E. Drakes och C. Ramsdahls stipendiatberättelse över inventering av fornlämningar i Finström från år 1929, i NM:s topografiska arkiv.

² Hansson, a. a., s. 17 f.

³ Almgren, *Sveriges fasta fornlämningar*, s. 51.

från gravfältet, såvida icke ett litet fynd, inkommet till Nationalmuseum redan år 1875, härrör därifrån¹ Det hedniska gravskicket tycks ha övergivits på Åland senast i slutet av 1000-talet, och vi ha ingen anledning att tänka, att gravfältet i Fällorna i större utsträckning använts efter denna tid. Dess slut sammanfaller sålunda med bebyggelsens i Storhagen.

I gravfältet i Barnängen undersöktes hälften av högarna, inalles 7 stycken. De voro oansenliga fornlämningar, några så låga, att de knappast syntes ovan gräset omkring. De största högarna, som blevo undersökta, mätte 6 meter i genomskärning, medan den största i komplexet hade en diameter på 8. Den minsta som undersöktes var endast 3 meter i genomskärning. Höjden på de undersökta högarna varierade mellan 20 och 50 cm. Alla innehöllo ett större eller mindre röse, varierande till formen, och under stenarna anträffades kulturlagret: ett svart, kol- och sotförande skikt med brända ben. Endast i en av högarna (nr 5) saknades brandlagret: de brända benen voro här ihopsamlade i en gravurna. Förutom brandlagret innehöllo 2 av högarna (nr 2 och 8) en gravurna med brända ben. Särskilt må nämnas, att omkring kukan i hög 2 anträffades ett tjugutal bitar vit kalksten, av vilka några voro lagda i rad tätt intill varandra. Dylika bitar funnos icke annorstädes i högen, lika litet som sådana förekommo i de övriga högarna. Att kalkstensbitarna samlats kring kukan i bestämt syfte är uppenbart.

Fynden lågo spridda i brandlagret eller tillsammans med benen i krukorna. De voro icke betydande — gravarna voro fattiga — men en uppräknig av dem torde dock vara på sin plats.

Hög 2: en enkel fingerring av silver med bredare mittparti och smala ändar, tyvärr utan synliga ornament; 3 bitar av en bronsked med S-formiga länkar; 7 små öppna bronsringar, antingen med ändarna mot varandra eller liggande över varandra; ett litet avlångt avbrutet bronsbeslag med tandad kant och 4 nithål; streck- och tärningsögonprydda bitar av en benkam; över 200 pärlor; isbrodd av typ fig. 40: 2, nitar, spikar och järnbitar. De brända benbitarna i graven vägde inalles 1090 gr. Gravurnan var av grovt gods, utan ornering, flatbottnad och med svagt utåtböjd rand, tyvärr så sönder, att den icke kunde rekonstrueras.

Pärlorna i graven voro till stor del eldskadade och svartbrända, men några hade dock bevarat sin ursprungliga form och färg. Till stor del äro de alldeles minimala, blå, gröna och gula,

¹ NM 1751: 1—5. Enligt fynduppgifterna anträffades föremålen i ett stenröse nära Kulla by, där de lågo jämte rester av en människokropp. Fyndet utgöres av en liten oörnerad oval spännbuckla av brons, en bronsnål, en kedjelänk av brons och två pärlor, den ena av bernsten, den andra av glasmassa. Tiden är omkring år 700. — I gravfältet i Fällorna ingår också några rösen, och att plocka i ett dylikt är ju ett frestande göra.

och den blå färgen är övervägande också hos de större pärlorna. Endast fyra brokiga mönstrade pärlor, en avlång tegelröd och en fyrdelad guldfärgad utgåra härvid undantag. Av de enfärgade större pärlorna äro flera dubbla eller tredelade.

Hög 4: En fragmentarisk lertass med 6 uddar (fig. 50: 1) en liten spiralskiva av brons (fig. 50: 2); 4 pärlor, av vilka 2 blågröna, en dubbel svartbränd och en eldskadad, synbarligen vit till färgen; 290 gr. brända ben.

Hög 5: Bitar av en bronsked med S-formiga länkar (fig. 50: 4); en liten gulbrun söndrig pärla; pärlmassa; bitar av en streckornerad benkam (fig. 50: 3); nitar och en stor flatbottnad

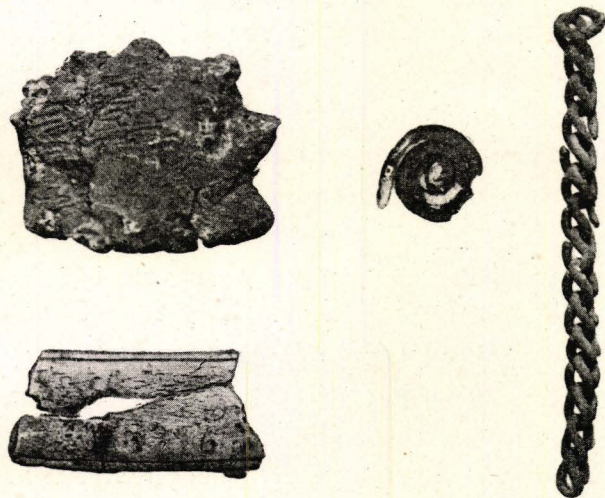

Fig. 50. Fynd från gravfältet i Barnängen. Lertass och liten spiralskiva från hög 4; kamfragment och ked från hög 5. 1/1.

rundbukig lerkruka, gravurnan, av grovt gods med små stenskärvor i leran och med en liten förtuning vid mynningen, utan ornering. De brända benen, inalles 600 gr, voro alla samlade i urnan.

Hög 6: en liten korsstreckornerad bit av benkam, nitar och järnbitar samt 255 gr brända ben.

Hög 8: en helt och hållet sönderkrossad kruka, 625 gr brända ben.

Hög 10: talrika nitar, 687 gr brända ben samt några krukskärvor utan ornering, de sistnämnda funna i utkanterna av högen.

Hög 12: 410 gr brända ben.

Av gravarna äro n:ris 2,4 och 5 att betrakta som kvinnogravar, medan n:ris 6 och 10 med brända ben och nitar samt 8 och 12 med endast brända ben uppvisa varken kvinnliga eller manliga attribut. I betraktande av att kvinnogravarna tyckas innehålla flera föremål, är man hågad att uppfatta de fyndlösa som mansgravar.

Dateringen av högarna bereder svårigheter, då gravgodset är fattigt och icke innehåller till tiden skarpt avgränsade former. Vikingatidsprägelns verkar dock klar.

Högarna i Barnängen utgöra ett typiskt åländskt gravfält med relativt fattiga brandgravar. Intet skiljer dem från de många andra undersökta gravarna på ön. Till sin karaktär och sitt inventarium sluta de åländska gravfälten sig till de mellansvenska. Ett speciellt åländskt drag gör sig gällande också i inventariet från Barnängen: i grav 4 ingick en lerfigur i form av en djurtass, en föremålsform, som på Åland är känd från ett 30-tal gravar — aldrig från husgrunder —, men i Sverige är representerad endast av ett exemplar. Motsvarigheter annorstädes äro t.v. kända endast från de okafinska gravarna i mellersta Ryssland.¹

Förteckning över arbeten anförda i det föregående i förkortad form.

- Bertil Almgren, *Runstenen vid Skokloster, en bildsten från Vendeltid*. Uppländsk bygd. Stockholm 1940. S. 155—173.
- Oscar Almgren, *Alunda sockens fornminnen*. I. Upplands Fornminnesförenings Tidskrift VI, 1910—1912, s. 322—362.
- »— *En uppländsk bronsåldershydda*. Fornvännen 1912, s. 132—151.
- »— *Sveriges fasta fornlämnningar från hednatiden*. 3 uppl. Uppsala 1934. Föreningen Urds Skrifter. I.
- »— och Birger Nerman, *Die ältere Eisenzeit Gotlands*. Stockholm 1923.
- Holger Arberman, *Bidrag till kännedomen om det äldsta Sigtuna. Undersökningar sommaren 1925*. Fornvännen 1926, s. 171—195.
- »— *Birka. I. Die Gräber*. Text. Tafeln. Uppsala 1943, 1940.
- »— *Germanischer Wohnbau in Schweden*. Haus und Hof im nordischen Raum. I. Leipzig 1937. S. 93—104.
- Gerda Boëthius och John Nihlén, *Lojsta hall*. Fornvännen 1932, s. 342—356.
- Björn Cederhvarf, *Fynd i en medeltida hustomtning på Jomala kyrkobacke*. FM 1910, s. 91—103.
- Nils Cleve, *Skelettgravfälten på Kjulo i Kjulo*. I. Hfors 1943. FFT XLIV.
- M. Dreijer, *Ålands forntid och forntida minnesmärken*. Mariehamn 1937. Publikationer utgivna av Ålands Museum. I.
- Gunnar Ekholm, *Gravfältet vid Gödåker. En preliminär redogörelse*. Fornvännen 1925, s. 326—346.

¹ Kivikoski, *Eisenzeitliche Tontatzen aus Åland*; Pettersson, *Om gravfältet i Knösbusharna i Svartsmara och dess föremålsformer*.

- Carl Engel, *Führer durch die vorgeschichtliche Sammlung des Domnmuseums*. Riga 1933.
- Sigurd Frixon, *Eldhus*. Svenska kulturbilder XI, s. 33—52.
- »— *Gården och familjen. Bidrag till belysning av storfamiljssystemets förekomst i Sverige*. Etnologiska studier tillägnade Nils Edvard Hammarstedt 19 3/3 21. S. 195—212.
- »— *Några bidrag till det nordiska husets historia*. Fataburen 1917, s. 145—198.
- »— *Svenska gårdstyper*. Rig. 1919, s. 1—39.
- Sten Florin, *Bauernhöfe und Fischerdörfer aus der Dolmen- und Ganggräberzeit Schwedens*. Haus und Hof im nordischen Raum. I. Leipzig 1937. S. 24—52.
- Gutorm Gjessing, *Studier i norsk merovingertid. Kronologi og oldsakformer*. Oslo 1934. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1934. No 2.
- Sigurd Grieg, *Gravkamrene fra Osberg og Gokstad*. Viking I, 1937, s. 75—135.
- Valtyr Gudmundsson, *Privatboligen på Island i sagatiden samt delvis i det øvrige Norden*. København 1889.
- Alfred Hackman, *Germanerna i Finlands förhistoria*. Hfors 1924.
- »— *Två dländska husgrunder från yngre järnåldern*. FM 1940, s. 67—84.
- Hans Hansson, *Bromma flygfälts äldre kulturhistoria*. Stockholm 1936. Särtryck ur Stockholms Stadsfullmäktiges Handlingar 1936, Bihang nr 45.
- S. Hasund, *Vårt landbruks historie*. Oslo 1932.
- Albert Hämäläinen, *Keski-Suomen kansanrakennukset*. Tampere 1930.
- Ella Kivikoski, *Die Eisenzeit im Auraflusgebiet*. Helsinki 1939. FFT XLIII.
- »— *Eisenzeitliche Tontatzen aus Åland*. Eurasia Septentrionalis Antiqua IX, s. 381—391.
- Erik Lundberg, *Svensk bostad*. Stockholm 1942.
- Rolf Mowinckel, *Våre stavkirkers oprinnelse*. Universitetets Oldsaksamling. Årbok 1927, s. 1—22.
- Birger Nerman, *Die Völkerwanderungszeit Gotlands*. Stockholm 1935.
- »— *Gravfynden på Gotland under tiden 550—800 e. Kr.* Antikvarisk Tidskrift för Sverige 22: 4.
- John Nihlén och Gerda Boëthius, *Gottländska gårdar och byar under äldre järnåldern*. Norrköping 1933.
- Arthur Nordén, *Östergötlands järnålder*. I. Norrköping 1925.
- C. A. Nordman, *Karelska järnåldersstudier*. Helsingfors 1924. FFT 34: 3.
- »— *Schatzfunde und Handelsverbindungen in Finnlands Wikingerzeit*. Acta Archaeologica XLII, 1942, s. 272—293.
- Pär Olsén, *Die Saxe von Valsgärde*. I. Uppsala 1945. Valsgärdestudien II.
- Peter Paulsen, *Studien zur Wikinger-Kultur*. 1933. Veröffentlichungen der Schleswig-Holsteinischen Universitäts-Gesellschaft. Reihe II: 1.
- Lars Pettersson, *Om gravfältet i Knösbuskarna i Svartsmara och dess föremålsformer*. Åländsk Odling 1939: 1, s. 34—48.
- Axel Steensberg, *Den danske Bondegaard fra Jordhuset til den moderne Bondebolig*. København 1942. Vi og vor Fortid. Nr 8.
- Mårten Stenberger, *Öland under äldre järnåldern*. Stockholm 1933.
- Suomen suku III. Hki 1934.
- A. M. Tallgren, *Suomen muinaisuus*. Porvoo 1931. Suomen historia I.
- Jacob Tegengren, *Ett litet bidrag till frågan om likbränning i hus*. FFT 40, s. 128—137.
- Bengt Thordeman, *Förhistoriska husstyper i Norden*. Rig 1920, s. 85—96.
- П. Н. Третьяков, *К истории племен верхнего Поволжья в первом тысячелетии н. э. Материалы и исследования по археологии СССР* 5.
- J. Winther, *Troldebjerg. En bymæssig Bebyggelse fra Danmarks yngre Stenalder*. Rudkøbing 1935.
- Nils Åberg, *Das Haus zu Tösta*. Mannus 13, 1921, s. 104—114.